Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB



BROJ 4. TRAVANJ 1939. GOD. VII.

Izlazi mjesečno.– Cijena godišnje za članove Din 40–, za nečlanove Din 50–. Pojedini brojevi Din 5·–

JELINEK

PARNA BOJADISAONICA I KEMIČKA ČISTIONA ODIJELA
ZAGREB
GAJEVA 25 = ILICA 37 = ILICA 148-a
WASHINGTONOV TRG 1
Telefoni: 33-90, 66-58, 93-92

Vodeće nabavno vrelo špecerajske i kolonijalne robe

IVAN PENIĆ D.D. ZAGREB

Veliko skladište i izbor biranih vlastelinskih vina

Esslingenrolete — Flossrolete
Brodarski pod — Sanduci

IVAN HARTL, Zagreb

Radnička c. 52 - telef. 52-97

Krznarija „Srebrenoj lisici"

preuzima sve vrsti krzna na pohranu.
Veliki izbor **plavih i srebrnih lisica.**

ANTUN KRPAN

Gundulićeva 1 I kat. — Tel. 23-878

---

agovi, popluni, zastori, tkanine

„POSOBLJE"

Gundulićeva 9 - Varšavska 11 - Tel. **68-27**

Strojna stolarija

M. KRESNIK

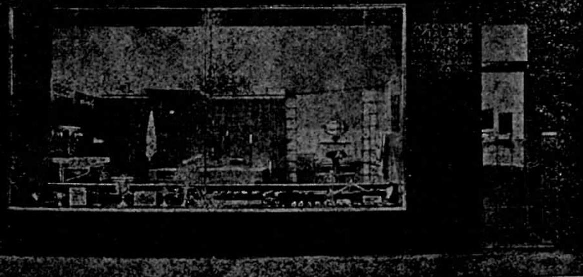
Nova Ves 4 ZAGREB Telef. 67-14

Unutarnji uredjaji. Otmene i jednostavne opreme stanova. Uredjaji za banke i kavane. Atelier za moderno i glazbeno pokućstvo.

GRADJANSKA PROIZVODNJA SODA VODE

JOSIP KRČELIĆ, ZAGREB

Skladište mineralnih voda i osvježujućih bezalkoholnih pića.
LAGINJINA ULICA 29 — TELEFON BROJ 66-14



ZAGREB
FRANKOPANSKA 9
TELEFON 27-59

Kromovanje, niklovanje, kadmiranje. - Instalacija vodovoda - Limarska radionica - Skladište armature i vodovodnog uređaja.

Tvrtka utemeljena 1873.

Odlikovana na izložbama u Zagrebu, Trstu i Budimpešti



NOVO PRISPJELI VRLO UKUSNI I JEFTINI

ROSENTHAL

SERVICI

Dražesne Kobaltdose i vaze za cvijeće.

REX boce za ukuhavanje.

DURAX Jensko vatrostalno posuđe.

Preporuča domaća

STAKLANA FRANZ Jelačićev trg broj 7







fairyshoes

ZAGREB — ILICA 62
vl. FRANJO PIŠKUR



PROLJETNE
NOVOSTI

ŠTOFOVI
SVILE

kod

Pomodne kuće



Radićeva ulica 1

Najjeftinije vrelo špecerajske delikatesne i kolonijalne robe

LJUDEVIT JAMŠEK

Zvonimirova 55 **ZAGREB** Telefon 23-106
vlastita pržiona kave i izbor biranih domaćih vina.



Specijalna trgovina i proizvodnja

KIŠO I SUNCOBRANA

MIJO CEPANEC

prije J. Arbanas

ZAGREB

Ilica 19

Telefon 22-032

Haljinu iz svile i ostalih tkanina možete sami izraditi kad si nabavite krojačku lutku izrađenu po Vašem stasu.
Te krojačke lutke proizvodi

„Baby"

proizvodnja lutaka i igračaka

Zagreb, Trakošćanska ul. 58

Poštanski pretinac 48. - Tel. 95-57.

Tražite besplatne ponude!

Kupujte samo kod naših oglašivača

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREBČANA

BROJ 4. GOD. VII. TRAVANJ 1939

Dr. Emin Bogdanović:

GRADSKI ORGANIZACIONI STATUT

I.

Zakon o gradskim općinama od 22. VII. 1934. g. nije sam riješio sva pitanja organizacije i poslovanja gradskog vijeća i gradskog poglavarstva kao nadleštva pretsjednika gradske općine, zatim gradskih poduzeća, zavoda, ustanova, naprava, fondova itd., nego je neka važna pitanja ostavio samostalnom rješavanju same gradske općine, putem gradskih općih propisa: statuta, uredaba, pravilnika, poslovnika, pravila itd.

Pravo gradova na donošenje mjesnih statuta, uredaba i pravilnika normirano je odredbama §§ 90 do 93 Zakona o gradskim općinama, u kojima su sadržani propisi o donošenju (§ 90), odobravanju (§ 91), obnarodovanju (§ 92) i općoj obaveznoj snazi (§ 93) takvih općih propisa. Po § 90, *gradovi imaju pravo u poslovima svoje nadležnosti donositi za svoje područje obavezne statute, mjesne uredbe i pravilnike, i to na osnovu zakona i uredaba osnovanih na zakonu, kao i u nedostatku propisa kojima bi bila uređena dotična pitanja.*

Pored ove *generalne* zakonske odredbe, kojom je gradovima ostavljeno široko polje rada u pogledu donošenja lokalnih općih propisa, nalazi se u Zakonu o gradskim općinama veći broj *specijalnih* odredaba po kojima su gradovi dužni, odnosno vlasni *pojedina konkretna pitanja* normirati takvim općim propisima.

Tako je određeno u st. 2 § 22 da se *broj gradskih vijećnika* određen Zakonom (u Zagrebu 72) može »gradskim *statutom*« *smanjiti*, i to najviše za jednu trećinu (dakle u našem slučaju najviše za 24). Ovakav statut odobrava *nadzorna vlast* (Kr. banska uprava).

U §§ 69—79 donosi Zakon neke generalne odredbe o *načinu poslovanja gradskog vijeća*, ali u st. 6 § 69 određuje naročito da će *bliže odredbe* o poslovanju vijeća i odbora propisati gradsko vijeće *posebnim*

poslovnikom. Ovakav poslovnik odobrava (st. 4, § 91) ministar unutrašnjih poslova.

Po § 72 može se »*statutom*« odrediti naročiti postupak za vršenje *izbora u gradskom vijeću.* Zakon nije ništa odredio o odobravanju takvog statuta, pa bi se moralo uzeti, da za nj uopće nije potrebno odobrenje, nego samo ocjena zakonitosti (stav 1, § 91 Z. G. O.). Međutim, način vršenja izbora u gradskom vijeću spada svakako u krug poslovanja gradskog vijeća uopće, pa će se i ovo pitanje praktično moći urediti samo poslovnikom iz § 69, a ne nekim naročitim statutom.

§ 78 predviđa da će se *visina naknade vijećnicima za njihov rad izvan sjednica vijeća i odbora* odrediti *propisima o izvršenju budžeta.* Ove propise, koje Zakon ni na jednom drugom mjestu ne spominje, odobrava ministar financija.

§ 81 određuje u stavu 4, da se »*statutom*« može ustanoviti da *potpretsjednik stalno vrši pojedine poslove iz nadležnosti pretsjednika.* Ovakav statut odobrava ministar unutrašnjih poslova, u suglasnosti s ministrom financija (st. 4, § 91).

Po § 83 može se »gradskim *statutom*« *pretsjedniku i potpretsjedniku* odrediti *stalna naknada* u obliku godišnje ili mjesečne plaće. Ni za ovaj statut nema u Zakonu odredbe o odobrenju, pa bi bio dovoljan postupak nadzorne vlasti (st. 1, § 91), ali po ocjeni cjelishodnosti od strane ministra financija (st. 3, § 91).

§ 85 određuje da po »gradskom *statutu*« mogu veće gradske općine imati *odjeljke* s ograničenim područjem radi lakšeg vršenja određenih poslova iz nadležnosti pretsjednika gradske općine. I ovakav statut odobrava ministar unutrašnjih poslova, u suglasnosti s ministrom financija (st. 4, § 91).

Po § 96 može se »*statutom*« odrediti da se poslovi u pojedinim granama gradske samouprave mogu povjeriti posebnim *upravnim odborima.* Ovakav statut odobrava ministar unutrašnjih poslova (st. 4 § 91).

Po § 87 može se »*statutom*« odrediti koje *poslove iz svoje nadležnosti može pretsjednik gradske općine povjeriti pojedinim činovnicima,* koji su na čelu pojedinih upravnih grana. I ovakav statut odobrava ministar unutrašnjih poslova (st. 4 § 91).

U smislu § 92 imao bi grad propisati *način obnarodovanja izvršnih gradskih statuta, uredaba i pravilnika.* Zakon ne određuje kojim općim propisom bi grad to imao učiniti, ali po svojoj prirodi spadao bi ovaj predmet i u *opći organizacioni statut,* o kojem će niže biti govora.

U § 95 određuje Zakon da gradsko vijeće može »*statutom*« *prenijeti odlučivanje* o izvjesnim poslovima koji spadaju u njegovu nadležnost *na stalne odbore.* I ovakav statut odobrava ministar unutrašnjih poslova (st. 4 § 91).

Po § 100 ima gradsko vijeće donijeti »*statut*«, kojim se uređuju i sistemiziraju zvanja *gradskih službenika,* određuje njihov broj, kvalifikacija i prinadležnosti za svako sistemizirano mjesto i naznačuje kojem zvanju i položaju državnog službenika odgovara zvanje gradskog službenika. U ovom statutu ima biti utvrđeno s kojim mjestom je vezano pravo na penziju. Ovaj statut odobrava ministar unutrašnjih poslova, u suglasnosti s ministrom financija (st. 4 § 91). O ovom statutu je riječ i u § 161.

Po st. 3 § 102 propisuje gradsko vijeće »*statutom*« *način postavljanja onih gradskih službenika* na sistemiziranim mjestima, *koji nisu činovnici.* Nema sumnje da je Zakon ovdje mogao imati u vidu samo statut iz § 100.

Isto će vrijediti i za § 103, po kojem polažu *zakletvu* gradski javni službenici koji su kao takvi označeni »*gradskim statutom*«.

Isto i za § 110, po kojem se *porodične penzije* isplaćuju iz gradskih sredstava ili iz penzionih fondova, kako bude »*gradskim statutima*« uređeno.

Po § 124 ima se donijeti *gradski pravilnik,* koji će propisati bliže odredbe o *blagajničkom i računskom poslovanju i kontroli, o načinu pribiranja gradskih dažbina, o postupku pri nabavkama,* zatim *formulare* za sastav *budžeta, završnog računa i bilance.* Ovaj pravilnik ima biti sastavljen po općim uputstvima ministra financija, a odobrava ga ministar financija u sporazumu sa ministrom unutrašnjih poslova.

Po § 125 ima se *upotreba gradskih zavoda i naprava* urediti *pravilnicima.* Zakon ne propisuje način odobrenja ovakvih pravilnika, pa će se imati primijeniti odredbe st. 1—3 § 91.

Po § 126 *pravila gradskih privrednih poduzeća* odobravaju resorni ministri uz suglasnost ministarstva unutrašnjih poslova.

Po § 127 može grad, u interesu javnog reda i narodnog zdravlja *mjesnom uredbom* odrediti *obaveznu upotrebu gradske klaonice* za javni potrošak, *obavezan spoj na vodovod i kanalizaciju* i *obaveznu upotrebu uređaja za odvoz smeća i fekalija.* O odobravanju ovakvih uredaba ne određuje Zakon ništa posebno, pa će doći do primjene odredbe st. 1—3 § 91.

Nabrojenim odredbama Zakona o gradskim općinama, koje izrijekom predviđaju donošenje naročitih gradskih općih propisa, nisu nipošto iscrpeni svi slučajevi u kojima će grad donositi svoje mjesne opće propise. Iz uvodno citirane naime generalne odredbe § 90 Zakona o gradskim općinama vidi se jasno, da sam broj mjesnih općih propisa, koje je grad vlastan donositi, nije ničim ograničen. U tom pogledu mjerodavne su u prvom redu potrebe života i razvitka samoga grada, dakako u granicama zakona.

Već u samom Zakonu o gradskim općinama ima odredaba, koje doduše izrijekom ne propisuju donošenje naročitih gradskih općih propisa, ali pitanja, o kojima je riječ u tim odredbama takve su prirode, da se ne mogu riješiti inače nego naročitim gradskim statutima, uredbama i pravilnicima. Tako Zakon na više mjesta predviđa osnivanje i upravu *gradskih*

poduzeća (bez privrednog karaktera), *ustanova, zavoda, naprava i fondova,* i to bilo općenito (§§ 19, 25, 88, 95, 96, 116, 125), bilo specijalno, napominjući ustanove socijalnog značaja (dobrotvorne ustanove i zavode u §§ 18 i 88, i penzioni fond za porodične penzije u § 110), sanitarnog (ambulante, kupališta, groblja itd. — § 88), prosvjetnog (knjižnice, čitaonice, stručne tečajeve, analfabetske tečajeve, prosvjetne domove — § 88) i privrednog (ustanove za štednju i kredit — § 88). Prevladava mišljenje, da su za racionalno i uredno vođenje ovakvih poduzeća, ustanova, fondova itd. potrebni naročiti statuti, uredbe i pravilnici.

§ 116 Z. G. O. predviđa da gradovi mogu za pokriće svojih potreba uvoditi razne *gradske dažbine,* i da je za uvođenje, odnosno povećanje takvih dažbina potrebno odobrenje ministra financija. Da bi se takvo odobrenje moglo postići, svakako treba da grad donese propise o razrezu i plaćanju svake pojedine dažbine. Izuzetak čini prirez na neposredne državne poreze, jer je on, kao nesamostalan gradski porez, u pogledu razreza i naplate potpuno zavisan od državnih neposrednih poreza, pa se radi samo o visini stope, koja se redovito utvrđuje svakogodišnjim budžetom, odnosno propisima o njegovom izvršenju.

Za *pojmovno razlikovanje* između gradskih *statuta, uredaba i pravilnika* nema u samom Zakonu o gradskim općinama dovoljno jasnih odredaba. Jedino bi se moglo reći, da pod *statutima* Zakon razumijeva samo administrativne propise o *unutrašnjoj organizaciji gradskih organa* (§§ 22, 72, 81, 83, 85, 86, 87, 95, 100, 102, 103 i 110).

Manje je jasno u Zakonu, koji se gradski opći propisi imaju nazivati *uredbama.* Uredbe se, osim u generalnim odredbama §§ 90—93, spominju samo u § 127, po kojem se mjesnom uredbom može odrediti obavezna upotreba nekih gradskih ustanova, i u § 148, koji određuje da su nova gradska vijeća dužna donijeti ovim Zakonom propisane *statute* i *uredbe o organizaciji.* Kako smo vidjeli, Zakon o gradskim općinama propisao je na više mjesta donošenje *statuta,* koji su organizacionog karaktera, ali o *uredbama* je posebno riječ samo u § 127, pa je pitanje da li § 148 ima u vidu uredbe po § 127 ili neke druge. Uredbama se u *praksi* nazivaju u prvom redu oni opći propisi, kojima se uređuje razrez i naplata gradskih dažbina, a i neki drugi propisi, kojima se trajno uređuju odnosi građana naprama gradskoj općini u pojedinim samoupravnim poslovima, ali takve uredbe nemaju specijalno i primarno organizacioni značaj. Ostaje dakle neriješeno pitanje, što Zakon u § 148 razumijeva pod »uredbama o organizaciji«.

Isto tako spominje Zakon *pravilnike* specijalno samo na dva mjesta, i to u § 124, koji propisuje donošenje pravilnika o *financijalnom poslovanju grada,* i u § 125, po kojem se ima *upotreba gradskih zavoda i naprava* (od strane gradskog stanovništva) urediti pravilnicima. Ako uzmemo za

ishodište § 124, bili bi pravilnici oni gradski opći propisi, kojima se uređuje *način poslovanja* pojedinih grana gradske uprave. Nasuprot, pravilnici po § 125 nemaju takav značaj, jer se njima uređuje odnos između gradske općine i građanstva. Ako uzmemo da je takvim propisima u prvom redu svrha organizacija dotičnih gradskih zavoda i naprava, pripadao bi im više značaj statuta.

Kako se po svemu ovom vidi, gradovi nemaju u Zakonu o gradskim općinama, za svaki pojedini slučaj, dovoljno jasne direktive, koji će svoj opći propis nazvati statutom, koji uredbom, a koji pravilnikom. Međutim, kako su se u onim pravnim područjima, koja su i prije imala gradske općine uređene posebnim zakonima, gradski opći propisi, naročito oni većeg zamašaja, nazivali najvećim dijelom statutima, a i sam Zakon o gradskim općinama u generalnim odredbama §§ 90—93 na prvom mjestu spominje statute, pa i u drugim odredbama ponajviše naziva statutima one gradske propise, kojima imaju gradovi samostalno riješiti neka važna pitanja, — ne će biti protivno Zakonu, a odgovarat će i tradiciji, ako se i u buduće svi važniji gradski opći propisi budu nazivali statutima. Uredbama zvat će se u prvom redu oni propisi, koje sam Zakon tako naziva, a pravilnici, kao treća vrsta gradskih općih propisa, bit će propisi o poslovanju pojedinih grana gradske uprave, kao i propisi kojima se detaljnije razrađuju statuti, odnosno uredbe, a i propisi koje specijalni zakoni tako nazivaju.

Iako Zakon, u generalnim odredbama §§ 90—93, gradske opće propise naziva statutima, uredbama i pravilnicima, pa bi se, prema tomu, moralo uzeti da se svaki gradski opći propis mora nazivati jednim od ta tri termina, to ipak Zakon, u pojedinim specijalnim odredbama, upotrebljava i druge nazive. Tako se propisi o poslovanju gradskog vijeća i odbora, u smislu st. 6 § 69, nazivaju *poslovnikom,* a propisi o organizaciji i radu gradskih poduzeća (st. 2 § 126) *pravilima.* Za propise o izvršenju budžeta (§ 78) i o obnarodovanju gradskih statuta, uredaba i pravilnika (§ 92) nema u Zakonu naročitih naziva.

Kako Zakon (§§ 90—93) govori o statutima, uredbama i pravilnicima (u množini), jasno je da svaki grad može imati od svake ove grupe veći ili manji broj propisa, prema svom razvitku i stepenu svoje ekonomske, kulturne i socijalne djelatnosti, i da se svako važnije pitanje ima riješiti statutom, odnosno uredbom ili pravilnikom. Pri tom ne će biti zapreke da se za više posve srodnih zavoda ili ustanova donese zajednički statut odnosno pravilnik (§ 125), ili da se jednom uredbom obuhvati više srodnih manje važnih dažbina (§ 116). Nasuprot, ne će biti sumnje o tom da se o dažbinama većeg zamašaja, kao o gradskoj trošarini (odnosno uvoznini), naročito u većim gradovima, imaju donijeti zasebni propisi.

Nas u ovom slučaju najviše zanima kako će se u tehničkom pogledu riješiti pitanje donošenja onih gradskih statuta o kojima je riječ u §§ 22, 72, 81, 83, 85, 86, 87, 95, 100, 102, 103 i 110, koji su svi organizacione prirode i koje imaju donijeti nova gradska vijeća u smislu § 148 Z. G. O. Ovaj Zakon ne predviđa jedan jedinstveni statut, kojim bi se imala riješiti sva pitanja o kojima je riječ u citiranim odredbama, nego govori dijelom o »statutu« (§§ 72, 81, 86, 87, 95, 100 i 102), dijelom o »gradskom statutu« (§§ 22, 83, 85 i 103), a i o »gradskim statutima« (§ 110). U tom pogledu bio je jasniji i određeniji Zakon od 21. VI. 1895. o ustroju gradskih općina u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, koji je u § 8 određivao, da je svaka gradska općina dužna sastaviti statut o nutarnjem svom ustroju i poslovanju, a u § 87, da će se posebnim statutom i poslovnikom ustanoviti način službovanja i opravljanja unutarnjih posala gradskog zastupstva i vođenje zastupničkih sjednica. Sve ovo bilo je uređeno »Statutom slob. i kralj. glavnoga grada Zagreba o uređenju gradske uprave« od 1896. godine, koji je, s raznim izmjenama i dopunama, još i danas na snazi (u smislu stava 1 § 156 Z. G. O.). Međutim, nikako ne će biti protivno Zakonu, a s tehničkoga gledišta će biti vrlo praktično, ako se barem veći dio organizacionih pitanja za koja Zakon predviđa donošenje statuta riješi jednim jedinstvenim, tzv. *organizacionim statutom.* Tako je ovo pitanje od prvog početka shvaćao Savez gradova Kraljevine Jugoslavije, a shvaćaju ga tako i pojedini gradovi, naročito oni, koji imaju organizacione statute izrađene po uzoru spomenutog zagrebačkog Statuta od 1896. god.

Nije ni potrebno ni zgodno, a i praksa govori protiv toga, da organizacioni statut obuhvati i propise o odnosima gradskih službenika, koji se imaju urediti statutima u smislu §§ 100, 102, 103 i 110 Z. G. O. Ovo pitanje rješit će se u praksi naročitim, tzv. *službeničkim statutom.* I u tom pogledu zauzeo je Savez gradova određeno gledište, uz suglasnost gradova, koji su u njemu učlanjeni.

Kad je riječ o gradskom organizacionom statutu, imamo u vidu statut većeg opsega, u kojem ne će biti riješena samo ona pitanja o kojima je riječ u §§ 22, 72, 81, 83, 85, 76, 87 i 95, premda su ta pitanja vrlo važna u organizaciji gradske uprave, nego će takav statut moći i morati da obuhvati i mnoge druge organizacione propise. Tu su u prvom redu detaljne odredbe o *poslovanju gradskog vijeća i njegovih odbora.* Doduše, po st. 6 § 69 Z. G. O. imale bi se ove odredbe propisati »*posebnim* pravilnikom«, ali ne će biti zapreke da ovakav »poslovnik« bude propisan kao dio općeg organizacionog statuta. I Zakon o ustroju gradskih općina od 1896. određivao je, u § 87, da će se vođenje sjednica gradskog zastupstva ustanoviti »*posebnim* statutom i poslovnikom«, pa ipak je ovo pitanje bilo riješeno organizacionim (ustrojnim) statutom u smislu § 8. Ima i u samom Zakonu o gradskim općinama jedna odredba koja se može uzeti kao dokaz da se

spomenuta odredba o »posebnom« poslovniku ne mora shvatiti striktno u tehničkom pogledu. Postupak kod vršenja izbora u gradskom vijeću u slučaju jednake podjele glasova svakako je predmet, koji spada u poslovnik gradskog vijeća, pa ipak Zakon, u § 72, predviđa da se ovo pitanje može riješiti »*statutom*«. Ni inače nema nikakvog stvarnog razloga, koji bi govorio protiv toga, da se poslovnik gradskog vijeća donese kao dio općeg organizacionog statuta.

U vezi s poslovnikom gradskog vijeća imat će se statutom riješiti i pitanje *podjele gradskog vijeća na stalne odbore* za pripremanje i proučavanje prijedloga za plenum gradskog vijeća, u smislu st. 4 § 69. Z. G. O. Pri tom će se statutom riješiti i pitanje koje će od tih stalnih odbora, tj. da li svi ili samo neki od njih, i u kojoj mjeri *samostalno odlučivati* o izvjesnim poslovima, koji spadaju u nadležnost gradskog vijeća, u smislu i u granicama § 95. Z. G. O. Sve ovo bit će važan i znatan dio organizacionog statuta.

Pored propisa o načinu *obnarodovanja gradskih statuta, uredaba i pravilnika* (§ 92. Z. G. O.), o čemu je već bilo govora, moći će organizacioni statut donijeti i neke generalne odredbe o sistemu izrade i donošenja ovih gradskih općih propisa, o izdavanju zbirke takvih propisa itd.

Jedno od važnih pitanja, koja će morati biti riješena organizacionim statutom, je *unutrašnja organizacija gradskog poglavarstva* (t. 4 § 95. Z. G. O.), tj. podjela gradskog poglavarstva na *radne jedinice,* odnosno barem na one višega reda, kao i djelokrug rada pojedinih radnih jedinica. Ovo pitanje nije bilo normirano u Statutu od 1896. god., osim posve općenite odredbe st. 2 § 61., po kojoj »poslove poglavarstva razdjeljuje gradski načelnik među podčinjene organe«. Ova odredba tumačila se u praksi od početka tako, da gradski načelnik ima pravo samostalno osnivati pojedine radne jedinice (otsjeke) gradskog poglavarstva, pa ta praksa vlada još i danas. Za buduće morat će se ovo pitanje urediti organizacionim statutom. Za osnivanje radnih jedinica nižega reda (odjeljke, referate), moći će statut propisati neke generalne odredbe. Isto vrijedi i za pitanje organizacije *vodstva* pojedinih radnih jedinica.

Ima još i raznih drugih pitanja, koja se mogu riješiti organizacionim statutom. Tu je na pr. pitanje *gradskog područja,* njegove *podjele i granica* (§ 3. Z. G. O.). Statut može donijeti i neke generalne odredbe o *udruživanju* s drugim gradovima i općinama za zajedničke potrebe, u smislu § 8. Z. G. O. Kako Zakon izrijekom ne zabranjuje upotrebu gradskog *grba* i *zastave,* moći će statut (u koliko ih dotični grad ima) riješiti i pitanje njihove upotrebe, dakako u pogledu grbova u granicama § 10. Z. G. O. Statut može, nadalje, propisati neke specijalne odredbe o *počasnom članstvu* zaslužnih osoba (§ 17. Z. G. O.), naročito o izradi diploma, koje se daju izabranim počasnim članovima.

Organizacionim statutom, naročito odredbama o unutrašnjoj organizaciji gradskog poglavarstva, mogle bi se potanje razraditi odredbe § 88. Z. G. O. o *samoupravnom djelokrugu grada,* koji je u pogledu interesa gradske zajednice univerzalan, i nije odredbom § 88 Z. G. O. nipošto iscrpljen.

Propisima o financijalnom poslovanju grada (osim nekih generalnih odredaba, naročito u pogledu djelokruga gradskog vijeća i odbora) nema mjesta u organizacionom statutu (takve su odredbe §§ 78—88, 90, 91, 93—99. Statuta od 1896. god.), jer se o tom ima donijeti naročiti gradski pravilnik u smislu odredaba § 124. Z. G. O.

Isto tako se pitanje organizacije i poslovanja gradskih *privrednih poduzeća* nema riješiti organizacionim statutom, nego pravilima u smislu § 126. Z. G. O.

O osnivanju i organizaciji raznih gradskih *neprivrednih poduzeća, ustanova, zavoda i naprava,* morat će se, zbog njihovog specijalnog karaktera, donositi zasebni statuti odnosno pravilnici po § 125. Z. G. O. premda se i u tom pogledu mogu donijeti neke odredbe opće prirode i u samom organizacionom statutu.

Pitanje *obavezne upotrebe* nekih gradskih ustanova, odnosno *obaveznog spoja* na izvjesne gradske naprave (§ 127. Z. G. O.) morat će se riješiti naročitim općim propisima o osnivanju i organizaciji takvih ustanova i naprava, a ne u organizacionom statutu.

U praksi će se, međutim, pojavljivati i razna druga pitanja koja će izazivati potrebu normiranja putem organizacionog statuta. Takvu potrebu nužno donosi sa sobom život i razvitak grada, koji ne poznaje stagnacije.

Moglo bi se eventualno prigovoriti, da se ne bi smjeli u jednom statutu kumulirati propisi za koje Zakon predviđa razne načine odobravanja odnosno postupka od strane viših vlasti. Međutim ovaj prigovor ne može da bude od presudne važnosti, jer iako je u jednom slučaju (§ 22.) dovoljno odobrenje nadzorne vlasti (banske uprave, osim za gradove Beograd i Pančevo), a u nekim drugima postupak po st. 1—3 § 91., ne će biti s materijalne strane neispravno, ako organizacioni statut kao cjelinu odobri Ministarstvo unutrašnjih poslova (po st. 4 § 91), jer se ovakav statut (osim u Beogradu i Pančevu) i onako mora da podnese na odobrenje putem banske uprave, koja će tom prilikom ujedno postupati po § 22., odnosno st. 1—3 § 91 Z. G. O.

II.

Pošto smo tako prikazali i raščlanili pravnu materiju koja mora, odnosno može da bude obuhvaćena gradskim organizacionim statutom, razmotrit ćemo kako su danas u gradu Zagrebu riješena pojedina pitanja koja treba da budu tretirana u novom organizacionom statutu ili, drugim riječima, kako se današnji propisi u tom pogledu odnose prema organizacionim propisima, koji bi se imali donijeti u smislu odredbe st. 1 § 148 Z. G. O., u vezi sa ostalim odredbama toga Zakona. Ići ćemo onim redom, kojim su pojedina pitanja dotaknuta u prvom dijelu ovog članka.

Pitanje *smanjenja zakonskog broja gradskih vijećnika* (§ 22 Z. G. O.) nije do sada bilo u raspravi, a ne bi imalo ni praktične svrhe, jer se za sada u smislu § 147 Z. G. O., gradski vijećnici postavljaju u onom broju, koji je određen Zakonom o ustroju gradskih općina od 1895. god. Uostalom, ovo pitanje je takve prirode, da njegovo riješenje treba svakako ostaviti izabranom gradskom vijeću.

Odredbe o *poslovanju gradskog vijeća* (st. 6 § 69 Z. G. O.) nalaze se u §§ 10—57 Statuta od 1896 god. i u raznim kasnijim zaključcima gradskog zastupstva (vijeća), u koliko nisu izmijenjene Zakonom o gradskim općinama. Ove odredbe su u glavnom dobre, i zadovoljavaju i danas praktične potrebe, pa nema prijeke potrebe donošenja novih propisa u tom pogledu.

Isto vrijedi posebno i za odredbe o *vršenju izbora u gradskom vijeću* (§ 72 Z. G. O.), koje se nalaze u § 39 Statuta.

Pitanje *stalne nadležnosti potpretsjednika Gradske općine* (st. 4 § 81 Z. G. O.) riješeno je odlukom gradskog vijeća od 22. X. 1934. g. čl. 462.

Pitanje *stalne naknade pretsjednika Gradske općine* (§ 83 Z. G. O.) bilo je uređeno još prije stupanja na snagu Zakona o gradskim općinama, na osnovu st. 2 § 51 Zakona o ustroju gradskih općina od 1896 god., a visina te naknade određuje se svakogodišnjim budžetom. *Potpredsjedniku sa stalnom nadležnošću* određena je naknada odlukom gradskog vijeća od 3. IV. 1935. čl. 310.

Za osnivanje posebnih *teritorijalnih odjeljaka* (§ 85 Z. G. O.) nije do sada bilo prijeke potrebe. U cijeloj državi postoji samo jedan takav odjeljak, i to u Beogradu za teritorij bivše općine grada Zemuna, gdje se to moralo izvršiti, jedno s obzirom na relativno znatnu teritorijalnu udaljenost, a drugo zato, da ne bi nastao odviše nagao preokret u životu bivše napredne zemunske gradske općine, na čijem su teritoriju, osim toga, još uvijek na snazi razni zakonski propisi pravnog područja Hrvatske i Slavonije. U gradu Zagrebu osjeća se doduše, barem za budućnost, potreba neke teritorijalne upravne decentralizacije, naročito dok se velik dio najvažnijih radnih jedinica Gradskog poglavarstva nalazi u Gornjem gradu, ali danas se ta decentralizacija ne bi mogla lako izvršiti, jer bi iziskivala znatne troškove u pogledu prostorija, personala, namještaja, ogrjeva, kancelarijskog materijala itd.

Što se tiče *upravnih odbora* (§ 86 Z. G. O.), to već i sada postoji nekoliko takvih odbora (na pr. Upravni odbor gradskih poduzeća, Kuratorij

gradskog muzeja itd.), a nema nikakve zapreke, da se takvi upravni odbori i dalje osnivaju.

Pitanje koje normira § 87 Z. G. O., naime da se statutom može odrediti *koje poslove iz svoje nadležnosti može pretsjednik gradske općine povjeriti pojedinim činovnicima*, riješeno je odredbama § 60 Statuta.

U pogledu *obnarodovanja izvršnih gradskih statuta, uredaba i pravilnika* (§ 92 Z. G. O.) nema za sada naročitih propisa, ali je u posljednje vrijeme prevladalo načelo da takve opće propise treba obnarodovati u službenim novinama. Kad se ovo načelo potpuno provede u život, bit će i ovo pitanje praktično dobro riješeno.

Pitanje *samostalnog odlučivanja stalnih odbora* o izvjesnim predmetima iz nadležnosti gradskog vijeća (§ 95 Z. G. O.) riješeno je, kao i pitanje same *podjele gradskog vijeća na stalne odredbe*, odredbama §§ 41 i 52 Statuta od 1896 god., §-a 19 Pravila gradskih poduzeća i nekim posebnim zaključcima gradskog zastupstva (vijeća).

Kako je već gore navedeno, *o organizaciji radnih jedinica Gradskog poglavarstva*, (t. 4 § 95 Z. G. O.) nema naročitih statutarnih propisa, već se ovo pitanje rješava od slučaja do slučaja, prema praktičnim potrebama, koje izazivlje razvitak i napredak grada, kao i razni novi zakonski propisi (civilna zaštita, tjelesni odgoj, turizam itd.). Jedino se u posljednje vrijeme teoretski ističe potreba spajanja više srodnih otsjeka u radne jedinice najvišega reda, kao što osam otsjeka tehničke prirode zajedno sačinjavaju radnu jedinicu višega reda: Građevni odjel. Međutim, ovo pitanje je danas dosta teško ispravno riješiti, jer se pojedini otsjeci, koji bi došli u obzir za takvo spajanje nalaze rasijani po raznim dijelovima grada. Kod donošenja novog organizacionog statuta, koji jamačno nije više daleko, morat će uzeti u raspravu i ovo važno pitanje, kod kojega će imati presudnu važnost i osobni momenti, s obzirom na vodstvo radnih jedinica najvišega reda.

O pitanju *gradskog područja* i njegovih granica (§ 3 Z. G. O.) nalazimo neke odredbe u § 1 Statuta od 1896. god. Novim organizacionim Statutom moći će se ovo pitanje nešto potanje razraditi, naročito s obzirom na podjelu gradskog područja za razne administrativne i druge svrhe, a granice gradskog područja moći će se točnije opisati.

Što se tiče *udruživanja grada Zagreba s drugim gradovima i općinama* (§ 8 Z. G. O.) za zajedničke potrebe, učinjen je važan korak 1929. godine osnivanjem Udruženih električnih centrala grada Zagreba i Karlovca, kao i elektrifikacijom drugih gradova i općina od strane tih centrala.

Pitanje gradskog *grba* i *zastava* riješeno je odredbama § 6 Statuta od 1896. god.

Odredbe o *počasnom članstvu* (§ 17 Z. G. O.), zatim detaljnije odredbe o *samoupravnom djelokrugu grada* (§ 88 Z. G. O.), kao i generalne odredbe

o sistemu *donošenja gradskih statuta, uredaba i pravilnika* nisu prijeko potrebne u organizacionom statutu.

Kako se iz svega navedenog vidi, sva važnija pitanja, koja treba da budu obuhvaćena gradskim organizacionim statutom, riješena su Statutom od 1896. god. i raznim drugim propisima i zaključcima gradskog vijeća, odnosno odredbama pretsjednika Gradske općine, i to najvećim dijelom dobro, tako da se ne osjeća hitna potreba uređenja ovih pitanja novim organizacionim propisima. U smislu § 156 Z. G. O. i onako zatečeni gradski statuti, uredbe i pravilnici ostaju na snazi dok se ne izmijene, osim u koliko su u protivnosti sa Zakonom o gradskim općinama. U sadašnjim općim propisima Općine grada Zagreba ima nekih odredaba, koje su protivne novom Zakonu o gradskim općinama, pa mjesto takvih odredaba vrijede propisi Zakona. Da u tom pogledu ne bude sumnje i nejednake primjene propisa, izrađeno je i u nakladi Gradske općine štampano novo izdanje Statuta od 1896. god., s mnogim dodacima i s opsežnim komentarom u formi napomena uz pojedine paragrafe Statuta i spomenute dodatke, a s naročitim upozorenjem na sve odredbe Statuta, koje su ukinute odnosno izmijenjene novim Zakonom o gradskim općinama.

§ 148 Zakona o gradskim općinama određuje, kako smo već napomenuli, da su *nova* gradska vijeća dužna . . . donijeti ovim Zakonom propisane statute i uredbe o organizaciji. Da se pod »novim« gradskim vijećima imaju razumijevati vijeća koja će biti *izabrana* u smislu § 23 i sl., a u vezi sa § 145 Z. G. O. vidi se iz odredbe t. 10 § 51 financijalnog zakona za budžetsku 1936/37 godinu, prema kojoj mogu takve statute i uredbe donijeti i sadašnja gradska vijeća, u koliko je potrebno da se organizacija službe u gradovima saobrazi propisima Zakona o gradskim općinama. Ova odredba financijalnog zakona donesena je zato, što još nije izvršen propis § 145 Z. G. O., i to zbog onih gradova, koji do sada nisu imali nikakvih organizacionih propisa (osim zakonskih, a ti su ukinuti odredbom § 162 Z. G. O.). To je u prvom redu velika većina gradova na pravnom području Srbije i Crne Gore, a ima takvih gradova i na drugim pravnim područjima. Grad Zagreb i ostali gradovi pravnog područja Hrvatske i Slavonije imaju svoje prijašnje organizacione propise, koji su još na snazi u smislu § 156 Z. G. O., i za njih, osim možda nekih izuzetaka s obzirom na lokalne prilike, nema prijeke potrebe, da se koriste odredbom § 51 financijalnog zakona za budžetsku 1936/37 godinu.

M. Urbani:

ZAGREBAČKE ŠUME*

Kad se je (koncem mjeseca ožujka) po našim pokrajinama propagiralo pošumljivanje krajeva i sađenje drveća očekivali smo da će biti u gradu Zagrebu povedena riječ i o šumama zagrebačke okolice. Naročiti »dani pošumljivanja« drže se po svim civilizovanim državama svake godine. U te dane drže stručnjaci javna predavanja o vrijednosti šume, o važnosti drva u tehnici i industriji, te o čuvanju i obnavljanju šuma, o ljepoti i zaštiti prirode.

Grad Zagreb poznat je na daleko po svojim lijepim i gustim šumama. Čitava Zagrebačka Gora obrasla je starom šumom. Gotovo sva rebra, koja se s te gore spuštaju prema savskoj ravnici obraštena su šumom. Tek u najnovije vrijeme nestaje šuma i guštika na rebrima ispod Mirogoja, Bijeničke i Bukovačke ceste, Jordanovca i Lašćine. Kako prodire grad sve više u bregove prema Medvednici tako nestaje šuma i njenih prirodnih krasota. Iz nekada neprohodnih šuma Jelenovca, Zelengaja, Tuškanca i Prekrižja nastaju moderni perivoji sa gospodskim ljetnikovcima. Još su dobro sačuvane prirodne šume u Maksimiru; — ali i ovima se lice mijenja, jer se stara hrastova šuma obnavlja — većim dijelom — crnogoricom.

Šećemo li novim dijelovima grada — kojima prolazi danas već asfalt — sjećamo se mi starci rado kako smo u mladosti brali gljive na laščinskom hrastiku, bijeničkom dolu i ispod današnje zakladne bolnice — gdje je bila ugodna šumica. Kao posljednji ostaci ovih šuma stoji još samo gdjekoje veliko — staro — drveće na Šalati, Zelenom Brijegu, Zmajevcu, Mirogoju. Trebali smo sačuvati takovih svjedoka iz starih »blaženih« vremena. (Kao najstarija drveta vrijede u Zagrebu: tisa u nadbiskupskom vrtu, kesten u vrtu kaptolske kurije i lipa na križanju Istarske ulice i Hercegovačke ceste.)

Gradski izletnici — šetači i turisti — traže sve dalje i dalje u gori nepatvorenu prirodu. Svake nedjelje možemo sastati po svim putovima prema Medvednici izletnike, koji se vraćaju u grad s punim naramcima cvijeća, grančica i drugog bilja. Oko Božića nose seljaci na trgove grane od crnogorice i imele, pa čitave snopove bršljana, krespina (lipice) i drugog vazda zelenog bilja. O Uskrsu vole ljudi ivine mace, rano cvatuće grmove i drijenkov cvijet. Koliko se u Zagrebu proda šumskih jagoda, bobulja crne borovnice, kupina i sljemenskih malina?

* U Zagrebačkoj Gori bilo je nekad više tisovine. Danas ima na Sljemenu i to na sjevernoj zagorskoj strani jedna tisa debela 80 cm, a visoka 12 m. Ovo drvo se cijeni kao najstarije u šumama Gradske općine, a drže da je stara oko 1500 godina.

Šume u blizini grada gube sve više svoje prvotno lice radi sve većeg broja šetača, turista, t. zv. »prijatelja« prirode i biljobera. Zagrebačke šume bile su još nedavno poznate po velikom broju prekrasnih paprati i lijepo cvatućega proljetnoga bilja. Prve visibabe, jetrenke, šumarice, jaglace, pasje zube, šafrane i likovac našli smo u proljeće u Zelengaju. U dubljim šumama našlo se je velike bujadi, jelenjeg jezika, osladi i nježne male paprate. Iz vlažnih krajeva donosila su školska djeca prvu gljivu — »babje uho« — pa potajnicu, i neke saprofite humusa (Nettia). Rebro »Gračanica« bilo je poznato po krasnim kaćunima (kao Orchis, Ophrys, Anacamptis i Platanthera). U novije vrijeme opaža se da tog krasnog cvijeća nestaje iz naših šuma. Iz gorskih šuma nestaje ljekovitog bilja, koje



sabiru babe vračare i ljekarska poduzeća (gorsko velebilje, divlja tikva »bljušac«, digitalis ili naprstak).

Iz Maksimira i Tuškanca gotovo je potpuno nestalo naročito onih bilina, koje školska djeca vade sa korjenom. (Tako je već teško naći u obližnjim šumama jelenjeg jezika, osladi, Platanthera, lučike dvolisne — Krespina ili lipice, ptičjeg mlijeka, crvene Cephalanthere i đurđica.) To nisu opazili samo ljudi od struke — prirodoslovci — već to danas vide već svi

ljubitelji naših šuma i naše prirode. Radi lošeg i nevaljanog kamena dajemo rušiti čitave bregove ispod Medvednice; nekada pitomog Adolfovca gotovo je već nestalo. Oko Blizneca podkapaju vapnene strmine; raskapa se podnožje gore na mnogim mjestima radi industrije i dobrih poslova itd. Protiv svega toga ustali su naši odlični prirodoslovci, pa su pače zahtijevali da se čitava »Zagrebačka Gora« proglasi »narodnim parkom«, u koji se ne smije dirati. Takovim nacijonalnim perivojima proglašena su nedavno: Plitvička jezera, Štirovača na Velebitu i Bijele Stijene u Gorskom Kotaru.

U Zagrebu postoji posebno povjerenstvo »Za zaštitu prirode i prirodnih spomenika«. Ovo je povjerenstvo dalo već u prvom broju svoga



glasila neke predloge za zaštitu prirode u okolici Zagreba. (Glasilo »Zaštita prirode« zahtijeva u prvom redu zaštitu bilja od sabirača za herbare, onda zaštitu prirode od izletnika i planinara i zabranu prodaje bilja s korijenom na gradskim trgovima.) U nekim pokrajinama Njemačke (Štajerska) zabranjeno je donašati na trg pojedino bilje s korijenom; ne smije se kidati grane od vrbe ive s resicama, od tisa sa plodovima itd. Kod nas živi seoska sirotinja od toga što donaša na gradski trg proljetno cvijeće — a

gotovo kroz čitavu godinu grančice crnogorica, veprinca, božikovnice i krespina (za vijence i ukrase). Opstanak ovoga bilja je u okolici Zagreba doista ugrožen. Međutim ne vjerujemo da bi samom zakonskom zabranom prodaje tih bilina bilo riješeno pitanje njihove zaštite.

Čuvanje prirodnih objekata ne sastoji se samo u zakonskim propisima, te globljenju i zatvaranju krivaca. Uspjeh se može postići najprije propagandom zaštite prirode na selu, u školama, u omladinskim organizacijama (n. pr. sokoli, skauti, ferijalci) i držanjem »dana šume i pošumljivanja«.



U te dane treba širiti ljubav ne samo prema drveću već i prema čitavoj prirodi i svim prirodnim objektima. Kroz ljubav prirodi dolazi i ljubav k rodnome kraju i domovini. Tko ljubi svoju šumu, svoj voćnjak, svoj vrt i svoju okolinu, taj će čuvati čitavu prirodu i njene ljepote. Taj ne će haračiti ni po tuđem posjedu; taj će shvatiti odredbe izdane — bilo s koje strane — radi zaštite prirode. Zaštita prirode traži dakle neki odgoj ljudi i neku veću kulturu. Svijest za čuvanje prirode treba u narodu tek probuditi.

Sva zagrebačka društva — bila on turistička, športska, sokolska ili

skautska — trebala bi svoje članstvo uputiti u vrijednosti i ljepote naše šume. Svaki član takvog društva morao bi postati čuvarom naše prirode i upućivati naročito mlađi svijet u zaštitu naših prirodnina. Dobro bi bilo po šumama i na izletima postaviti zgodne napise, koji upozoruju na pr. na pogibelj od vatre a uz to na poštivanje prirode i ljubav k šumi.

Šuma u blizini velikih gradova ima daleko veću vrijednost za zdravlje i život građana nego šume, koje su daleko od čovjeka. O tome moramo uvjeriti svakog Zagrepčana. Šume zagrebačke okolice nas u zimi zakla-



njaju od sjevernih vjetrova; ljeti nas brane od velike vrućine, šire vlagu i reguliraju oborinama. Šume troše onu ugljičnu kiselinu, koju izdiše grad — koju izbacuju brojni dimnjaci. Od toga zagušljivog plina oslobađa zeleno lišće kisik, koji oživljuje uzduh.

Osim svega toga rekli smo da se ističu naše šume osobitom ljepotom i raznovrsnim cvatućim biljem, koje u njima živi. A kakovo je tek drveće naših šuma? U blizini grada i u nižim položajima prevladava hrast. U samoj gori ima više bukove i kestenove šume. Nad Šestinama i Gračanima bilo

je do nedavno čistih kestenovih šuma. Na vrhovima naše gore ima stogodišnjih jela i dosta jasena. U novije vrijeme popunjuju šume na Medvednici crnogoricom (borom, Pinus balksiana i silvestris. Da bi niže uspijevala i tisa, dokazuju nam grmovi tise na Rebru.

U našim hrastovim šumama cvate u rano proljeće jetrenka, šumarica, pasji zub, podlesak — šafran i dr. Pod bukvarama ima čitavi sag od lazarkinje, bršljana ili zimzelena. U proljeće puna je šuma jetrenka, procjepka (Scile), pasjega zuba i nizanja mnogih kaćuna i crvene cephalanthere a kasnije i đurđice. U jesen crvene su strmine od ciklame, a ima i mnogo modre sirištare (Enzian).

Prevlada li našom šumom vremenom crnogorica promijenit će se i sag šumskog cvijeća. Kako je bujna šuma zagrebačke gore neka nam kaže ovaj primjer. Odmarajući se na kamenu međašu (na granici seljačke i gradske šume) — u blizini Adolfovca — mogao sam s moga sjedišta — u neposrednoj blizini — vidjeti ovo drveće: najviše je bilo starih bukava — zrelih za sječu — među njima isticao se je koji ogromni kesten; hrastova i grabrova je bilo malo. Akacija (bagren) je ovdje nedavno sađena; dosta ima bazge, lijeske; pojedince dolazi breza, iva, mladi jasen — a nađe se i koji javor i divlja trešnja. Od grmlja najviše se ističe zanovjet, divlja ruža, borovica i svib. Ima i koji mali borić, koja jela ili omorika — no ove su tek nedavno ovamo presađene. Iz dubokog humusa izbijaju gusti grmovi kupine, maline pa onda žutilovka a niže ima i vrijeska. Tu se drži i gorsko velebilje, modra sirištara (Enzian), žuti naprstak i crvene ciklame. Teško je opisati svu ljepotu ove šume, osobito kad u proljeće cvate iva, drijen, divlja trešnja — a u maju zlatni grozdovi zanovjeta, bazga, kesten i miomirisni bagren.

Sasvim druga je slika šume na vrhovima Sljemena; tu već počinje prevladavati crnogorica — pa se već iz daljine ističu ogromne prastare jele.

Prebogata je biljem naša šuma a da bi mogli ovdje redom sve nabrojiti. Zagrepčani vole ove šume te hrle svakom prilikom — zimi i ljeti u našu goru. Nastojanjem grada — koji drži većinu tih šuma u svojim rukama — postaju te šume sve više pristupačnije građanima. Građani ne smiju ali nikada zaboraviti da je ta šuma čistilac gradskoga uzduha, filtar sunčanih zrakâ, ustavljač vjetrova, sabirač vode, regulator oborina, a uz to najljepši ukras naše domaje.

Ing. Ivan Zemljak:

POTREBA NOVE GRADSKE VIJEĆNICE

Nekad maleni gradić Zagreb imao je svoju vijećnicu na uglu današnjeg Radićevog trga i ulice Ćirila i Metoda, nekad Markovog trga i Gospodske ulice.

Kad se pod banom Gjulajem tražilo gradilište za kazalište, preselio se magistrat u Oršićevu kuću na uglu današnje Ćirilo Metodske i Kuševićeve ulice. Srušena je stara magistratska zgrada, a na njezinom mjestu sagradio je Kornelije Stanković, na samome uglu, redutnu dvoranu (sadašnju vijećničku dvoranu) i do nje kazalište. To je tako potrajalo do 1896 godine, kad se ruši i Stankovićev teater, a kazalište seli u Donji grad. Godine 1897 gradi se na mjestu srušenog teatra, uz redutu, novo magistratsko krilo, u današnjoj Freudenreichovoj ulici. Godine 1908 dolazi do prigradnje u Kuševićevoj ulici, a 1931 do izgradnje 6 soba nad II. katom dvorišnog krila. Godine 1931 kupljena je Rauchova palača zbog njene arhitektonske vrijednosti u svrhe gradskog muzeja, ali rastuće tjelo magistrata brzo ju je uzelo za svoje vlastite potrebe. Pored te palače kupljena je i zgradica u Matoševoj ulici 7.

Zbog velikih troškova za nabavu ovih nekretnina (oko 4,8 milijuna), zbog pomanjkanja dalekosežnije odluke i naravno, zbog tradicije, stala je i generalna regulatorna osnova na stanovište, da magistrat zadrži u Gornjem gradu.

Koje su potrebe Gradskog poglavarstva na prostorijama danas, koje u blizoj budućnosti i koje su mogućnosti za njegovo povećanje.

Gradsko poglavarstvo razmješteno je danas ovako:

1) U vlastitim zgradama:

	soba	činovnika,
Matoševa ul. 9	22	25
Gradski dom	98	307
Kuševićeva ul. 6	6	13
Račkoga ul. 6	52 + dvorana	223
Patačićkina ul. 1 e	34	57
Varšavska ul. 16	4	6
Dolac 2	17	48
Cvijetna cesta	2	5
Katarinski trg	7	15
Heinzelova ul.	5	6
Ukupno	247 + dvorana	705

2) U privatnim zgradama:

	soba	činovnika	najamnina
Opatička ul. 27	16	35	63.000.—
Gajeva ul. 6	6	6	27.600.—
Ćirilo Metodska 3	19	36	72.000.—
Martićeva ul. 13	7	13	48.000.—
Nikolićeva ul. 3	3	5	18.000.—
Tomašićeva 12	9	18	24.000.—
Ukupno	60	113	252.600.—

Svega ima dakle 307 soba i jedna dvorana, s 818 činovnika zaposlenih u tim prostorijama. U neposrednom sklopu Gradskog doma u Gornjem gradu — (Pretsjedništvo, Dom i Kuševićeva ul. 6) imamo 123 sobe sa 345 činovnika; razasuto po gradu, u vlastitim zgradama 121 soba i 1 dvorana sa 360 činovnika, a u privatnim zgradama 60 soba sa 113 činovnika.

Sobe u privatnim zgradama pretstavljaju, prema današnjoj potrebi, evidentni manjak na vlastitim prostorijama. Za ovih 60 soba plaća općina godišnje 252.600.— dinara. Ova najamnina kapitalizirana sa 10%, daje nam iznos od oko 2,500.000.— dinara. Računamo li izgradnju novih prostorija sa 40.000.— din. po sobi (s pripadnim dijelom temelja, krova, komunikacija, i nuzgrednih prostorija) dobivamo, da bi izgradnja 60 soba stajala 2,400.000.—, što znači, da bi za kapitalizirani iznos današnjih najamnina mogli dobiti jednak brog prostorija, ali novih, bolje izvedenih, sabranih na jednome mjestu, što bi opet značilo i uštednju u režiji.

Uzmemo li potrebu soba, uz pretpostavku, da prosječno po dva činovnika rade u jednoj sobi, pokazat će se, da nam za današnjih 718 službenika zaposlenih u sobama (bez dvorane) treba 359 soba, tj. okruglo pedeset soba više, nego što ih stvarno imamo. Danas bi dakle trebali, pored 60 privatnih soba, još i 50 soba za oterećenje prenatrpanosti ili zajedno 110 soba. A to je tek današnje stanje!

Natrpanost u mnogim otsjecima doista je teška, a u mnogim sobama i nepodnosiva. Potreba normalnoga rada traži nove prostorije. Rasijanost ureda ne može se braniti. Ona je razumljiva samo onda, kad je uredovanje vezano za neki lokalni rad, kao što je slučaj s vrtlarstvom, zoološkim vrtom, klaonicom, ekonomijom, živodernicom i majurom. Ovakovi uredi bit će i u buduće izlučeni iz uže veze gradskih ureda. Pored njih mogli bi izostati iz centrale eventualno porezni ured, mjesni sud i sirotinjsko povjerenstvo. Inače izdvojenost pojedinih ureda povećava režijske i druge troškove. Kod 70—80 posto svih gradskih ureda potrebna je ili barem vrlo poželjna veza s centralnim ustanovama Gradskoga poglavarstva, a to su: ured pretsjednika općine zbog obavještenja, referiranja, parafa i sjednica; ravnatelj magistrata; gradska blagajna s računovodstvom sa stalnim sva-

kodnevnim saobraćajem s velikim brojem ureda i skupina pomoćnih ureda, koja služi gotovo svim gradskim uredima. Konačno valja uvažiti nebrojene međusobne odnose pojedinih ureda. Svi ti zahtjevi službe traže, da se gradski uredi usredotoče na jednome mjestu.

Potreba novih prostorija, dala bi se namiriti:

1. Najmom ili kupnjom privatnih kuća;
2. gradnjom jedne ili više zgrada u Donjem gradu;
3. gradnjom u sklopu gradskog doma u Gornjem gradu.

Protiv iznajmljivanja ili kupnje privatnih zgrada mogu se navesti ovi razlozi: razasutost ureda, redovito visoke cijene takovih kupnja i najmova, njihova slabija prikladnost, i konačno, razlozi socijalne i građevne prirode. Izgrađivanje pojedinih zgrada nije simpatično, jer vodi dekoncentraciji ureda, na štetu je povezanosti s centralnim ustanovama, kao što su pretsjednički ured, blagajna, računovodstvo i pomoćni uredi, a sve to kod većih režija i manje prilagodljivosti općim uredskim potrebama.

Pored Gradskog poglavarstva imamo u Gornjem gradu još jedan isto tako teški uredski problem, a to je banovinski. Banska uprava Savske banovine smještena je danas u pet vlastitih zgrada i to na Radićevom trgu 2, 3 i 7, Opatičkoj ulici 10, Kamenitoj 15, a pored toga unajmljuje ona po nekoliko soba u privatnim zgradama na Radićevom trgu 4 i u Frankopanskoj ul. 2a. U tim uredima sa 373 veće ili manje sobe radi bez podvornika ukupno oko 780 činovnika. Na jednu sobu zapadaju dakle oko 2 činovnika. Zbog stalnog povećanja banovinske službe kupila je banska uprava nedavno u Mesničkoj 49 dvokatnu stambenu zgradu, sa svrhom, da je preudesi u urede.Time će dobiti daljih 20 soba i oteretiti mjestimičnu natrpanost nekih svojih ureda. Iz ovoga vidimo, da je banovinska upravna služba u stalnom porastu, da se prelijeva na sve strane, na štetu uredske koncentracije, i da je prisiljena kupovati stare slabo prikladne zgrade u svrhu adaptacije za urede, jer ne nalazi u svojoj blizini druge mogućnosti širenja. Nema sumnje, da će potrebe tih ureda i dalje rasti, pogotovo s povećanjem djelokruga ove vlasti. Građevinske su mogućnosti međutim vrlo nepovoljne; upućene su na adaptacije, koje ne mogu zadovoljiti; na novu gradnju u Gornjem gradu, s vrlo ograničenim kapacitetom iskoristivosti ili napokon, na gradnju u Donjem gradu.

Problem smještanja Gradskog poglavarstva uspoređen s istim problemom banovine diktira samo jedan izlaz: nemoguće je, da obje ustanove u blizoj budućnosti ostanu u Gornjem gradu. I jedna i druga ustanova rastu i redom istiskuju iz privatnih kuća stanare, adaptirajući stanove u urede. Ako se ovako proslijedi, dobit ćemo u Gornjem gradu uredske kuće nizove bez žiteljstva. Imat ćemo nizove nevaljalih ureda i nenastanjenih ulica, život s krivom fasadom, kulturno urbanistički falsifikat.

Na Griču se projektira, uz strepnju historika, nova uredska zgrada; na drugome mjestu kupuje se stari »cinshaus«, da ga se preudesi u urede. Gradska općina radi jednako: tek je nedavno gotovo kupila u Donjem gradu neku staru i skupu zgradu. Kod ovakovih prilika, sigurno je, da će rasipanje i kaos biti svakim danom veći, ne odredi li se odmah osnovno rješenje u stvari banovinskih i gradskih ureda. Tu se samo od sebe nameće jedno jedino rješenje: iseliti cijeli magistrat iz Gornjega grada u Donji, a banovini predati sve gradske zgrade u Gornjem gradu — ili obratno. Jači razlozi da banovina ostane u Gornjem gradu jesu što: 1. općinari stanuju pretežno u Donjem gradu, a zatim razlozi historijski.

Da bismo konačno, zauzeli pravilno stanovište prema današnjoj potrebi gradskih ureda, moramo to pitanje razmotriti iz perspektive općeg porasta uredskoga rada u bližoj i daljoj budućnosti. Porast činovništva treba izvesti u usporedbi s vjerojatnim porastom žiteljstva.

Za porast žiteljstva nema sigurnih računa. On je ovisan o mnogo nepredvidivih čimbenika. Račun o povećanju grada za razmjerno malen period vremena od 20 do 40 godina može nas mnogostruko iznenaditi. Kad bismo uzeli, primjerice, za podlogu račune porasta iz godine 1900—1910, dobili bi za godinu 1960 broj žitelja od oko 400.000, dok bi na temelju porasta u godinama 1920—1930 dobili 1960 godine oko 800.000 žitelja. Porast je žiteljstva u gradu najmanje ovisan o prirodnom priraštaju. On je ovisan o doseljenicima, a njihov pridolazak o političkim konstelacijama, o privrednoj politici i prosperitetu, o tržištu životnih namirnica, o sposobnosti gradske uprave, da stvara nove radne mogućnosti, o urbanističkoj politici i slično. Ti su faktori odlučni, da privuku u grad nove gomile pokrajinskog pučanstva, ili da ga odbiju. Mogu se javiti i svijesne tendence o ograničenju porasta grada (antiurbanizam), mogu nastupiti bliže ili dalje svjetske gospodarske krize i slomiti čitave nizove privrednih djelatnosti. Mogu se konačno javiti katastrofe rata ili bolesti i bitno smanjiti pučanstvo grada.

Naša je pak briga predvidjeti rješenja za slučaj povećanja grada. Na temelju najvjerojatnijih statističkih metoda i podataka za Zagreb o porastu od 1880—1930, moglo bi se očekivati, da će broj zagrebačkih žitelja godine 1960. doseći 400.000, a godine 1980 oko 650.000.

Uzmemo li u obzir godinu 1960 sa 400.000 žitelja, pa sračunamo broj činovnika u onom omjeru, u kojem oni danas stoje prema žiteljstvu, dobit ćemo za god. 1960 potrebu od oko 2000 činovnika. Od toga broja valja u razmjeru izlučiti službenike zaposlene izvan ureda, pa ćemo dobiti 1300 službenika, kojima treba dati radna mjesta u uredima. Pretpostavimo li u ovom računu sve sobe jednakima, a omjer činovnika prema sobi kao 2:1, dobit ćemo potrebu od 650 soba. Godine 1960 trebalo bi dakle Gradsko

poglavarstvo za svoje službenike 650 soba, a godine 1980, po istom računu, 1.100 soba.

Gledamo li dakle iz perspektive 1960 vidimo, da današnji manjak od 110 soba ne smijemo gledati kao zaključni, nego kao trenutan i prelazan. Prema tome mi ne smijemo tražiti rješenje za 1939 godinu, bez obzira na godinu 1960.

Pri pomisli na podizanje nove, velike i svakako skupe palače Gradskoga poglavarstva, javit će se odmah prigovori: gdje je gradilište i gdje su novci?

U odgađanju da magistratski problem postavimo na zdravu osnovu vrijeme nas stalno iznenađuje. Redom gubimo prikladne pozicije za gradnju. Tako je izgubljeno zemljište Zakladnog bloka na Jelačićevom trgu, pa zatim Zborsko zemljište u Martićevoj ulici. Evo, kod disponiranja zemljištem u produženju Zrinjevačkog bulvara, južno preko pruge moramo da nadijelimo gradnju Palače Pravde i muzeja. Možda će se još nešto pojaviti, pa magistratu ukoliko bi ga tu željeli imati ne bi ni tu preostalo ništa uporabiva. Treba zato zemljište za magistrat u Donjem gradu što prije odabrati i odrediti ga regulatornom osnovom.

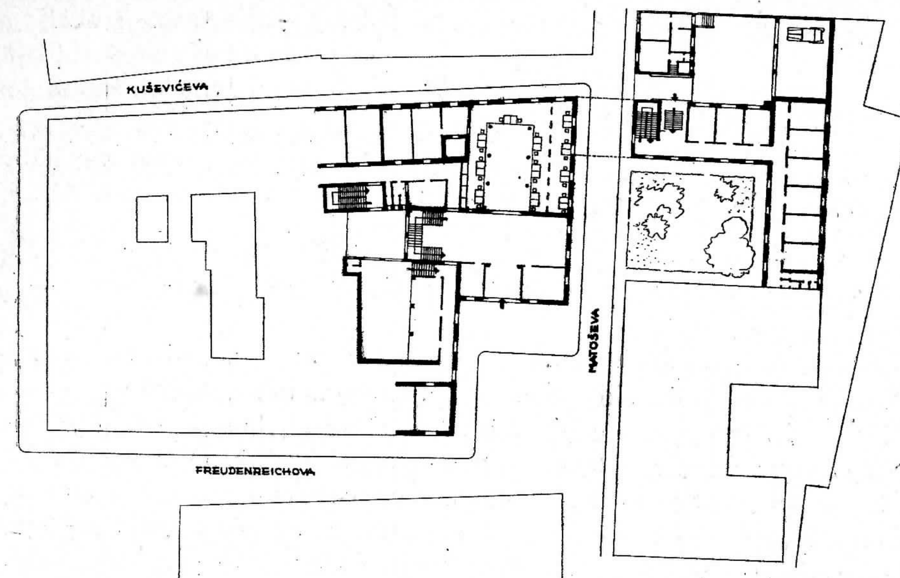
Razmotrit ćemo neka zemljišta u gradu koja bi ušla u obzir za podizanje nove vijećnice.

1. **Posjed reda Sv. Vinka** između Gundulićeve i Frankopanske ulice. Mjesto je odlično, centralno položeno, dovoljno veliko (5.300 č. hvati), privozi zadovoljavaju. Izgradnja na ovom mjestu tražila bi, da Gradska općina nabavi cijeli kompleks zemljišta sa svim objektivim, koji se tamo nalaze i koje valja srušiti. Izmjena ovih objekata novima bila bi za ustanove reda sv. Vinka svakako korisna, jer su zgrade sasvim dotrajale i nezdrave. Zemljište je otvoreno prema sjeveru, istoku i zapadu i omogućava lijepa arhitektonska rješenja.

2. **Kompleks Sokol-Kolo** na trgu Mažuranića sa zemljištem južno sve do Žerjavićeve ulice ima vrlo reprezentativan centralan položaj, dovoljno velik, s izvrsnim privozom. Kompleks mjeri svega 4.200 č. hvati. Na jednom njegovom dijelu nalazi se zgrada Kola i Sokola. Izgradnja na ovom mjestu tražila bi prilično visinsko izgrađivanje, što bi moglo ispasti i nepovoljno s obzirom na teatar i južne univerzitetske zgrade. Zemljište je pretežno općinsko.

3. **Sjeverni dio Dolačkog trga.** Položaj je vrlo reprezentativan i centralan, privoz novom Skalinskom ulicom slabiji, zemljište dosta tijesno i skupo, pa bi tražilo izgradnju u visinu, a zbog toga bi novi objekt arhitektonski konkurirao s katedralom.

4. **Ugao Savske ceste i ulice Kršnjavoga.** Položaj centralan, provizo-



Plan nadogradnja u Gornjem gradu

dobri, zemljište mjeri 5.000 četvornih hvati, urbanističko arhitektonski bio bi efekat slabiji. Na zemljištu stoje samo bezvrijedni objekti.

5. **Zemljište današnje vojarne Zrinjskog.** Položaju bi se možda moglo prigovoriti, da nije dovoljno u sredini grada. Od Maksimira do potoka Vrabečaka leži oko Kačićeve ulice, dakle dosta blizu, dok bi centar obzirom na gustoću pučanstva bio oko kazališta. Ovo se zemljište nalazi između dvije glavne ulice, Ilice i Filipovićevog Prilaza, uz prostrani Keglevićev trg, opasano je s tri strane tramvajskom prugom, blizu je Željezničkoj postaji i Samoborskoj pruzi (lokalni promet). Obzirom na vrlo veliko zemljište, (14.000 č. hvati), i znatne susjedne slobodne površine, ono bi dalo maha najvećim urbanističko arhitektonskim mogućnostima. Građevina bi se mogla rasporediti u širinu. Zemljište i vojarne svojina su Gradske općine. Mjesto nije više prikladno za vojnička zanimanja. Vrijednost zemljišta već je dosegla vrijednost zgrada na njemu. Sporedne koristi dobile bi se spajanjem oba Prilaza i odterećenja Ilice.

6. **Zemljište u produženju Zrinjevca, južno od pruge** (kraj paromlina). Obzirom na današnje područje grada, ovo je mjesto dosta udaljeno. U budućnosti bit će vrlo reprezentativno. Znatne su teškoće u nabavi nekretnina (desetak kućišta i paromlin sa skupim instalacijama).

Kod zemljišta na Mažuranićevom trgu, u Varšavskoj i Ljubljanskoj ulici, a pogotovo na Paromlinskoj cesti morali bi se znatni razmaci, do građevnih pravaca, ostaviti neizgrađeni, to bi činilo 30—50 posto cijeloga zemljišta.

Vrlo je odlučno, da bi izgradnja magistrata u Varšavskoj ulici, na Savskoj cesti, a pogotovo na zemljištu vojarne Zrinjskoga, mogla biti postepena. Na temelju cjelokupnog projekta moglo bi se započeti izgradnjom potrebnih pojedinih uredskih traktova i u njih preseljavati urede. Na kraju bi se gradili skuplji i reprezentativniji dijelovi, kao sklop dvorana, načelnikov ured, pretsjedništvo, blagajna. Ovakova izgradnja dopustila bi, da se objekti, koji smetaju i postepeno uklanjaju.

U tabeli pokazat ćemo veličine spomenutih zemljišta, vrijednost tih zemljišta i zgrada na njima i odnos vrijednosti privatnih dijelova nekretnina prema općinskim:

MJESTO	Veličina zemljišta u četvor. hv.	Vrijednost zemljišta	Vrijednost zgrada	Zajednička vrijednost	Vrijednost općin. dijela ovih nekretnina	Vrijednost privat. nekretnina	Primjedba
Dolac-Opatovina	1800	5,500.000	4,500.000	10,000.000	2,500.000	7,500.000	Površina cesta nije uzeta u vrijednost
Mažuranićev trg	4200	10,000.000	3,500.000	13,500.000	8,000.000	5,500.000	Zgrade su procijenjene sa 70% građevne vrijednosti
Savska-Sokolska	5000	8,000.000	—.—	8,000.000	—.—	8,000.000	Zgrade bezvrijedne
Varšavska	5300	13,000.000	10,000.000	23,000.000	—.—	23,000.000	Zgrade su procijenjene sa 60% građevne vrijednosti
Ljubljanska	14000	13,500.000	13,000.000	26,500.000	26,500.000	—.—	Zgrade su procijenjene sa 70% građevne vrijednosti
Paromlinska-Trnjanska	8000	5,000.000	9,000.000	14,000.000	—.—	14,000.000	Bez vrijednosti mašinskog uređaja paromlina (do 10,000.000)

Za nabavu ma kojeg od spomenutih zemljišta, bila bi potrebna znatna financijalna sredstva, a još bi veća sredstva bila potrebna za gradnju same palače. Mnogo bi bilo lakše, kad bi se izgradnja mogla vršiti etapno. Ali ni eventualnoj prvoj etapi ne bi mogli brzo pristupiti. Zato se danas, kraj neodgodive potrebe, može preporučiti samo gradnja u sklopu Doma u Gornjem gradu. Nju opravdavaju novci izdani dosad za nabavu tamošnjih nekretnina i komunikativno poboljšanje cijelog građevog sklopa gradskog

poglavarstva u Gornjem gradu. Mogućnost takovog povećanja magistrata vidljiva je iz osnove, što ju je izradio XIV. otsjek grad. poglavarstva. Po toj osnovi, od koje pokazujemo tloris prizemlja, izgradilo bi se, djelomično dvorište kraj Rauchove palače, zatim zemljište, gdje danas stoji zgrada u Matoševoj ulici br. 7 i zemljišta, na kojima se nalaze zgrade Kušević eva 6 (gradsko vlasništvo) i Freudenreichova 4 (vlasništvo obitelji Miletić). Ispred fronte Rauchove palače nastao bi trg, koji bi omogućio pogled na pročelje palače (koja je gotovo zbog tog pročelja i nabavljena). Ovaj trg postao bi magistratskim trgom, otud bi vodili ulazi u samu magistratsku zgradu i pretsjedničku zgradu, tu bi se okupljali posjetnici vijećnice i parkirali svoje automobile. Kraj ulaza u zgradu Poglavarstva izgradila bi se blagajnička dvorana i dvorana pomoćnih ureda. Izgradnja uz Matoševu ulicu, obzirom na arhitektonske momente, mogla bi biti jednokatna. Po toj osnovi dobilo bi se 55 soba, 2 dvorane, sa svega 142 radna mjesta, stan pazikuće i garaže. Zgrade s jedne i druge strane Matoševe ulice bile bi povezane u prvom katu traktom preko ulice. Time bi kapacitet Gradskog poglavarstva u Gornjem gradu u sklopu povezanih vlastitih zgrada bio povećan na svega 175 soba, 2 dvorane, odnosno 382 radna mjesta. Ovakovim povećanjem bio bi magistrat izgrađen u jedan povezani organizam, pa bi takav mogao kasnije jednako dobro poslužiti i kojoj drugoj uredskoj svrsi.

Ali gradnjom u Matoševoj ulici dobili bi samo olakšanje današnjeg stanja, a i to uz uvjet, da se privatno iznajmljene prostorije i dalje zadrže. Zato bi se bezuvjetno moralo odmah pristupiti proučavanju rješenja gradnje vijećnice u Donjem gradu. To je golem posao, koji traži zamašne pripravne radove.

Kolika bi nam vijećnica trebala u Donjem gradu?

Iz tabele vidjet ćemo porast žiteljstva od 1938 do 1980, uz pretpostavku nepovoljnih prirasta iz g. 1900—1910. 2,62%, (1880—1890. bio je 3,01%, a 1920—1930 3,65%).

Godina	Broj žitelja	Ukupan broj službenika	Od toga radi u uredima	Broj radnih mjesta	Treba soba u omjeru prema rad. mjestima 2 : 1
1938	243.000	1250[1])	818	818	409
1950	312.000	1560	1000	1000	500
1960	403.000	2000	1300	1300	650
1970	522.000	2600	1700	1700	850
1980	656.000	3380	2200	2200	1100

[1]) Bez službenika vođenih na listinama.

Kad bi od ovih brojeva dobili broj soba, koje imamo danas u klaonici, vrtlariji, poreznom uredu i tržnom otsjeku na Dolcu, smanjio bi se broj za oko 160 soba, pa bi, osim njih, trebali 1960 još 500 soba, a 1980 945 soba.

Zaokruženo možemo reći: godine 1980 trebat će Gradsko poglavarstvo, uz uzete pretpostavke o povećanju grada, oko 1.000 soba. Pri tom se pod sobom misli prosjek od dva radna mjesta. Prema ovom broju soba treba zamišljati zgradu novog magistrata. Računamo li izgradnju jedne sobe, sa svime što joj pripada, sa 40.000 dinara i dodamo li k tome izgradnju reprezentativnih dijelova i dvorana sa 5 milijuna dinara, dobit ćemo iznos od oko 45 milijuna dinara.

Posebno treba uzeti troškove nabave zemljišta, koji zavise o izboru između konkretnih mogućnosti. Koja su od spomenutih zemljišta podesnija. Bez sumnje su podesnija ona, koja omogućuju etapnu izgradnju i prema tome etapno financiranje i ona koja će, kraj potrebne nutarnje veze, dopuštati izgradnju s dovoljnim separacijama za razne vrsti gradskog uredovanja. Ovo se može polučiti, ako se građevina organizira horizontalno, a ne suviše u visinu, a to je tim bolje moguće, što je gradilište veće. Od spomenutih zemljišta takova gradilišta sadrže zemljišta na uglu Savske ceste, u Varšavskoj ulici i u Ljubljanskoj ulici.

Prema svemu rečenome morao bi se izvesti ovaj zaključak i prijedlog:

1. zbog aktuelne potrebe treba odmah pristupiti izgradnji mogućeg broja soba u sklopu stare vijećnice u Gornjem gradu, i

2. zbog velikih pripravnih radova oko financijalne osnove, oko nabave zemljišta, eventualne ekspropriacije, selenja starih ustanova i izrade tehničkih elaborata za gradnju nove vijećnice, treba bez odlaganja, raspraviti cijeli kompleks ovog pitanja i pristupiti redom njegovom ostvarenju.

Viktor Kučinić:

PRIJE 75 GODINA OBDRŽAVALA SE U ZAGREBU VELIKA IZLOŽBA

Uz zemaljske produkte: slavonsku hrastovinu, srijemsku pšenicu, turopoljski luk, dalmatinsko ulje, kordunašku konoplju i moslovačko vino — izlažu svoje umotvorine: Ljudevit Gaj, Vjekoslav Babukić, Franjo Kuhač, Kukuljević Sakcinski, Franjo Rački i Tkalčević-Weber.

Godine 1850. stupio je u bivšoj Austro-Ugarskoj monarhiji na snagu zakon i uredba o ustrojenju trgovačko-obrtničkih komora. Na temelju tog zakona osnovane su već dvije godine kasnije na teritoriju Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te vojničke Hrvatske 8 komora i to u Zagrebu, Osijeku, Rijeci, Senju, Sisku, Zadru, Splitu i Dubrovniku. Djelatnost tih komora bila je na zamjernoj visini, osobito zagrebačke, koja se nalazila u centru duševne i gospodarske kulture. S teritorija tih komora sudjelovala su g. 1862 na velikoj svjetskoj izložbi u Londonu 34 izlagača i povrativši se kući, a pod dojmom velikog značenja londonske izložbe, uprli su sve snage, da bi se i u Zagrebu priredila velika izložba. O toj nakani opširno je referirao g. 1862 na jednoj komorskoj sjednici tadanji njen tajnik Ferdo Devidè, koji je svoj odulji referat završio riječima: »da slavna komora zaključi ustrojenje izložbe u Zagrebu i to za stoku, plodine, obrtne tvorevine i umjetnine, a za držanje te izložbe, da se upotrijebi prekrasna zgrada u Savskoj ulici«. Ta prekrasna zgrada je današnje sveučilište na trgu Kralja Aleksandra, građena tada u nekom čudnom »Zopfstilu« za tvornicu duhana. Komora je prihvatila Devideov predlog i dvije su godine trajale predradnje za tu izložbu, koja je bila zamišljena u golemim dimenzijama. U tu je svrhu izabran glavni odbor i razni pododbori za sve gradove i trgovišta. Svi odbori zajedno sačinjavahu 552 lica a na čelu glavnoga odbora bio je predsjednik izložbe, grof Miroslav Kulmer. Vrijedno je spomenuti, da su na području tadanje vojne krajine u takove pododbore birani mnogi oficiri a za predsjednika odbora bijaše izabran obično zapovjednik pukovnije. Sva su se mjesta i gradovi radosno pozivu odazvali osim Dubrovnika i Virovitice, pa ljetopisac kaže: »Žalibože u tim mjestima ostadoše svi napori glavnoga odbora bez žuđenoga cilja«.

Bio je izabran i posebni porotni odbor, koji je brojio 168 članova, među kojima bijaše mnogo naučenjaka, umjetnika i intelektualaca: Bogović Mirko, Ilijašević Stjepan, Kukuljević Ivan Sakcinski, Krešić Mijo, Lay Felix, Franjo Rački, Bogoslav Šulek, Josip Torbar, Mešić Matija, Weber Adolf, Vukotinović-Farkaš Ljudevit, Švarc Antun, učitelj glazbenoga za-

voda, Filipović Ivan, učitelj, Lžičar Slavoljub, vlasnik priv. glazbenog zavoda, Epstein Julio, hrv. umjetnik glasovira u Beču, Polišanski Josip, vojni kapelnik u miru i mnogi drugi.

Ta velika izložba, na kojoj je sudjelovao po svojim predstavnicima gotovo čitav narod trojedne kraljevine, obdržavala se u mjesecu kolovozu, rujnu i listopadu g. 1864. na tadanjem sajmištu, a današnjem trgu Kralja Aleksandra i u samoj zgradi današnjega sveučilišta. Uz ogroman organizacioni rad uložio je glavni odbor naročitu brigu oko izradbe izložbenoga kataloga, kojeg je štampao: Brzotis A. Jakića u Zagrebu a pod imenom: »Prva dalmatinsko-hrvatsko-slavonska izložba u Zagrebu«. Taj katalog je pravo remek-djelo i poslije nije nikada više izdano kod nas slično djelo u tako velikom obujmu. Katalog je velikoga formata 18×26 cm, obasiše 350 stranica, a dijeli se u opći i posebni dio. U općem je dijelu na 129 stranica prikazana statistika Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i to: površine, gore, nizine, vode, rudna vrela, klima, broj pučanstva, vjere, narodnosti, narodno gospodarstvo, duševna kultura, bogoštovlje, ustav, uprava i budžet za g. 1864. U toj statistici nailazimo, da je Zagreb tada imao 16.657, Osijek 13.200, Varaždin 10.200, Split 10.700, Šibenik 5400 i Karlovac 5100 stanovnika. Postojala je na cijelom području tek jedna željeznička pruga: Sisak—Zagreb—Zidani Most, dočim se pruga Zagreb—Karlovac tek počela graditi. U Hrvatskoj i Slavoniji izlazila su tri dnevnika i sva tri u Zagrebu: Narodne Novine, Domobran i Agramer Zeitung te 11 časopisa. Tiskara bijaše u Hrvatskoj deset, i to u Zagrebu 3, Rijeci 2, Karlovcu 2, Osijeku 1, Varaždinu 1, Požegi 1 — a u Dalmaciji 6 i to: Zadar 3, Split 2 i Dubrovnik 1.

U posebnome dijelu kataloga popisani su svi članovi izložbenih odbora te svi izlagači, kojih bijaše 3766. Izložba je bila podijeljena u 4 grupe: domaće životinje, prirodnine i gospodarski proizvodi, industrija, obrt i trgovina te umjetnine i starine. Izlagača bilo je iz svih krajeva banske Hrvatske i Slavonije, vojničke Hrvatske i Slavonije, Dalmacije i Rijeke a izložiše i 32 inozemne tvrtke.

Nije mi namjera da opisujem izložbene predmete prvih triju grupa — osim nekih izuzetaka — jer bijahu izloženi uobičajeni gospodarski, poljoprivredni i obrtni produkti, kakvi se i danas na izložbama vide. Mnogo je interesantnije doznati, što su sve izlagali tadanji umjetnici i naučenjaci, koji sudjelovahu na izložbi s brojnim umotvorinama, a tek ću neke od njih spomenuti.

Naučenjaci i književnici izložiše oko 60 djela a među inima: Vjekoslav Babukić: »Slovnicu Ilirsku«; Antun Kazali iz Rijeke: Zlatku, Trista Vicah udovicah, Glas iz pustinje, Grobnik i prijevod Homerove Ilijade; Mijo Krešić: »Naše gore list«, časopis; Šimo Ljubić iz Rijeke, kasniji ravnatelj zagrebačkog arheološkog muzeja: Običaji kod Vlahah u Dalmaciji, Ribarenje

i ribarsko prigovaranje po Petru Hektoroviću, Staro Dalmatinsko pienezoslovlje i još devet drugih djela; Matica Ilirska: nekoliko djela svoje naklade; Mažuranić Antun: »Hrvatsku slovnicu«; Franjo Rački: nekoliko svojih historičkih djela; Smodek Matija: »Pravo gorsko države austrijske; Adolfo Weber-Tkalčević: Put na Plitvice, Listovi o Italiji i Junakinja Mila; Šuhaj Mirko i Kušlan Dragutin: Spise sabora iz g. 1861.

Glazbu su reprezentirali: Franjo Ksaver Kuhač, koji je izložio: Selsko Kolo, Vilini glasovi, Zagrebačku četvorku, Slavonsko Kolo; Lžičar Slavoljub: Primorčice. Živila Hrvatska i Sestire; Coronelli Petar: brošuru sa crtami o plesu; Glazbeni zavod: partiture od Lisinskoga: Ljubav i zlobu te Porin, zatim više kompozicija od Lisinskoga, Čačkovića, Örtla, Livadića, Švarca i Wiesnera; Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo«: »Milovan« te razne pjesme od Livadića, Lisinskoga i Rusana; Kviatovsky iz Karlovca: jednu muzikalnu kompoziciju; Lenar Marko iz Vrbovca: školske pjesme za 4 glasa; Viezner Ferdo iz Samobora: nekoliko narodnih pjesama; Zgurić Franjo iz Gline: »Pučke pjesme«; Maksim Hohn: »Polka Treblente«, sastavljena po hrvatskih napjevi na uspomenu Prve hrvatske izložbe«.

Najbrojnije bijahu zastupani slikari, od kojih tek neke spominjem: Hugo Konrad Hetzendorf iz Osijeka izložio je slike iz slavonske okolice; Eisenhut Ljudevit: nekoliko risarija; Haulik Juraj od Varalye, stožernik i prabiskup: 5 slika od Zaschea i jednu od Karasa, te nekoliko slika od Devidea, Stohla i Hinka Thugutta; Kukuljević Sakcinski Ivan: 6 bakroreza rađenih prema Klovijevim slikama, 7 originalnih bakroreza od Martina Role-Kolunića iz Šibenika, 1 originalan bakrorez od Julija Klovija, 1 izvornu sliku od Klovija i 1 od Medulića; Gradsko poglavarstvo u Zagrebu: sliku Jelačića bana od Zachea, Kralj Ivan, zagrebački biskup; nekoliko uljenih slika od Zaschea; Kugler pl. Ivan iz Osijeka: 1 uljenu sliku; Ladović Đuro iz Zaboka, slikar samouk: nekoliko risarija i rezbarija; Lerchenthal Menninger Antun iz Krapine: pet uljenih slika; Leutzendorf vitez Dragutin: uljenu sliku od Stroja; Methudi Adolfo iz Zagreba, akademski slikar i učitelj risanja na javnim zavodima: nekoliko vlastitih risarija; Maričić Petar iz Gline: »Pogled na trg sv. Marka u Veneciji«; Motieka Franjo, Zagreb: Sliku jednoga grada iz perspektive«; Mücke F. Josip iz Osijeka: sliku iz osječkoga života: »Pero cindričar osiečki«, 3 portreta i historijske slike; Narančić Antun iz Osijeka: uljenu sliku popečitelja rata Srbije »Vučića« i još nekoliko portreta; Vecchietti Milan dr. iz Splita: nekoliko risarija; Prokš Josip iz Zagreba: 12 uljenih slika. Osim ovih bilo je izloženo raznih djela od 25 slikara. Od tadanjih kipara i klesara izlagaše: Čella Vale iz Samobora: spomenik iz sivoga mramora; Bizjak Jakov iz Krapine: anatomički kip; Frasinelli Ljudevit: razne kipotvorine iz kamena; Kireta Ilija: jedno klesarsko djelo; Mohorić Franjo: mramornu škropilnicu i spomenik

iz viničkoga mramora; Schmidt Šišman: jedno klesarsko djelo; Brdarić Škender: dva nacrta za spomenik bana Jelačića.

Da smo u to vrijeme imali dosta graditelja i arhitekata, prem se njihova imena osim Kleina, Jambrišaka i Plochbergera uopće ne spominju, svjedoči nam popis u katalogu. Bakarčić Ivan iz Rijeke izlaže nacrte za Akademiju lijepih umjetnosti; Heincl Josip i sin iz Zagreba (djed i otac pokojnog zaslužnog zagrebačkoga načelnika) izlažu nacrte za vile i vrtne paviljone; Jambrišak Ivan iz Zagreba: arhitektonski nacrt zgrade; Klein Franjo iz Zagreba: 1 arhitektonski nacrt, 2 nacrta za crkve i 1 nacrt za kasino; Plochberger Ivan i sin iz Zagreba: arhitektonski nacrt za gospodarske zgrade; Šćrbak Matija iz Trebarjeva: model drvene posavske kuće; Wučenović Ilija iz Ivanskogboka: model lađe; Župančić Ivan iz Samobora: model krova; Montian Josip iz Osijeka: nacrte za knjižnicu i nacrte za prozore; Vuković Andrija iz Prgomelja: nacrt stana.

Zagrebački Narodni muzej izložio je oveću zbirku starina. Osim muzeja izložiše starine: Akademija Pravoslavna i to: »Decretum, koteroga je Verbewczi Istvan diachki popiszal a od Ivana Pergossicha na szlovjenszki jezik obernjen. Stampan v Nedelischu g. 1574.« Barun Levin Rauch, kasniji ban, izlaže nekoliko starih urah, srebrnih peharah i čašah, izrađenih prije nekoliko stotina godina u zemlji. Dr. Ljudevit Gaj: knjige u staro slovinskom jeziku. Kukuljević Ivan Sakcinski: nekoliko glagolskih, ćirilskih i latinskih rukopisa od XI.—XV. vijeka. Pressl Franjo iz Zagreba: uru staru 300 godina, a Dr. Mirko Šuhaj: originalnu sliku na staklu iz g. 1625. te nekoliko starih burmutica.

Pozivu glavnoga odbora za sudjelovanje na izložbi odazvale su se skoro sve škole: pučke, realke, gimnazije, stručne škole i akademije. Iz kataloga vidimo da su najviše predmeta od svih škola izložile učionice Sestara milosrdnica iz Zagreba, zatim zagrebačka realka, zag. trgovačka škola, riječka realka i riječka gimnazija.

Na izložbi izlagalo je 16 tiskara i knjigovežnica, od kojih napominjem slijedeće: Albrecht Dragutin: razna knjižarska djela; Hühn Julio: slike kamenotiska u bojama; Dr. Ljudevit Gaj: razne proizvode svoje tiskare; Hartmann Lavoslav: »Spomenicu na prvu zagrebačku izložbu«; Lukšić Abel iz Karlovca: pjesme Mede Pucića, Kriesnice, Prorok za g. 1864., Vršidbu od Sundečića i drugo. Jakić Antun iz Zagreba: razne knjige među inima: Robinson Crusoe i Smrt Smail-Age Čengića. Schneider Andrija iz Zagreba: knjigovežna djela i razne kartonske ukusnine.

Glazbene instrumente izložili su: Glazbeni zavod nekoliko komada, zatim: Fabing Lovro iz Osijeka: orgulje na dvije igre. Klepper Filip iz Zagreba: glasovir sa 7 oktava. Lehpaner Ivan iz Ruda: jedan klarinet. Weiser Ivan iz Zagreba: razna glazbila. Schimentz Antun iz Zagreba: orgulje. Bijaše jošte izloženo priličan broj klarineta, trublja, flauta, duda, gusala i tambura.

I tadanje tvornice porcelana i stakla pa glinene i keramičke robe bijahu dobro zastupane na čelu s Barbotovom porculanskom tvornicom iz Nove Vesi i Sonnenbergovom iz Krapine. Vrijedno je spomenuti, da je naš slavni biskup Strossmajer, koji je uvijek kod svih narodnih podhvata sudjelovao i na ovoj izložbi mnogo toga izložio: kukuruze, ječma, sjemenja, pšenice, zobi, vina, šiške, dužice za burad, šljivovice, 4 konja, 2 kobile, 3 ždrepca, 1 bika, 1 kravu, 2 ovce s jagnjadima i 1 ovna. Isto su tako mnogo izložila naša vlastelinstva i gospodska dobra kaptoli, pojedini kanonici, kardinal i nadbiskup Haulik, pa i svekoliko visoko plemstvo, grofovi i baruni: Bombelesi, Helenbachi, Jankovići, Jelačići, Kulmeri, Vojkfy, Bedekovići, Draškovići, Mikšići, Vranicani, Gjurgjevići, Kuševići, Beroldingeni, Ottenfelsi, Ožegovići, Erdődy, Gyulaji, Lippe-Schamburg, Rauchi, Lichtensteini i mnogi drugi.

Listajući izložbeni katalog nailazimo, da bijahu izloženi i neki rariteti i za onda specijalni proizvodi. Dr. Škender Halter iz Varaždina izložio je raznovrsne u zemlji načinjene pharmaceutičke preparate. Jančarić Antun iz Drnja: ispranoga zlata iz Drave. Smidhen Ljudevit iz Samobora: vodurudnicu, a Budi Agata bijelog samoborskog kruha. Nadbiskup Haulik: klecalo umjetno izrađeno u lepoglavskoj kaznioni iz 100.000 komadića različitoga drva. Brusina Špiro iz Zadra: morske vodene i zemne lašture. C. i k. pismara zemljovidah u Zagrebu: plan grada Zagreba i zemljovid Hrvatske i Slavonije, a Löbl Škender iz Osijeka: 15 komada pijavica.

Kao na svakoj izložbi bilo je i na ovoj izloženo raznih patenta, prirodnih čudotvorina, eksotičnih predmeta i radova umjetnoga obrta. Tako na primjer: buča od 100 funta, cigara 18 cm duga, a 12 cm debela, vožica po pola razdijeljena za vino i rakiju, bačva bez obruča napunjena vinom ogromni bilikum, sačinjen iz 300 dužica za 10 polića, »Wichs za čižme«, patentna praćka, stol za šivanje u formi globusa, sunčana ura za zagrebački meridijan, čudnovati bob iz Navaoe u sjev. Americi, guskino jaje u promjeru od 21 cm, drvena lula na malih kolesih zajedno s čibukom, pobratimske čaše na 4 lanca jednim kolom spojene. Zagrebački meštar Herak izložio je mrtvačka kola, a Levin barun Rauch: 200 komada cigara izrađenih u njegovoj tvornici g. 1845. Nadbiskup Haulik: uljenku i komoštru iz orahovine izrađenu od krajišnika Obrenovića. Vlasuljar Lieder iz Osijeka: više vrstih vlasulja s gibućim čelom od pergamene, a Pressl Franjo iz Zagreba 1 fokoš, kog je g. 1840 madjarskom kancelaru Revickiju u nekoj pusti poklonio neki čikoš. Klempaj Adela: »više vrsti jušnih i inih za svako gospodarstvo veoma korisnih testeninah pravljenih prostom rukom«.

Konačno moram spomenuti, što doduše čudno zvuči, da je Zagrebački narodni musej izložio »jedan lončić pekmeza« iz Gorskoga kotara.

Za »Weinbeissere« bila je ta izložba naročito interesantna, jer je vinarski odio bio zastupan sa 716 izlagača, koji izložiše sijaset vrsta vina, a mnogi od njih specijalnih i u starosti od: 53, 47, 43, 35, 30, 20, 16 i 10 godina. Pokorny Franjo iz Zagreba izložio je »Champagner« učinjen iz hrvatskoga vina, a Brodjovin Makso šljivovicu staru 50 godina.

Zanimljiv je i oglasni odio, u kojem pojedine tvrtke oglašuju svoje proizvode, većinom na njemačkom jeziku kao: Djuro Crnadak, Franjo Solar, Lavoslav Hartmann, Svratište k Janjetu, Svratište Prukner, Josip Popović, Pavao Hatz, Nossan i sinovi, Julius Hühn, E. F. Bothe, kožarna Račić i drugi. »Zündwarenfabrik« iz Osijeka veli u oglasu, da usprkos naših loših komunikacija, mogu već otpremati robu čak u Štajersku. Oglasio je i otac slavnoga virtuoza Krežme iz Osijeka: »Frantz Kretzma« i nudi svoje kandirano voće. Iz oglasnog djela doznajemo, da je tada postojala u Osijeku neka »Thon-Pfeifen-Fabrik«. Carl Huth iz Zagreba nudi najnovije uzorke zrcala u elegantnoj »rococo-izvedbi«. Glazbeni zavod Slavoljuba Lžičara javlja cj. roditeljima, da učevni tečaj počinje 1. listopada.

Ova velika izložba završena je s velikim uspjehom, a slijedeća se obdržavala na istome mjestu, ali tek 27 godina kasnije.

Spectator :

ŠETNJE GRADOM DOKONOG PURGERA

(druga serija)

»Kako su opažanja našeg »dokonog purgera« nailazila na ispravno shvaćanje, a mnogo toga je od zapaženog i popravljeno, to smo smatrali potrebnim zamoliti dokonog purgera, da i dalje bude u svojim šetnjama marljiv i da nam dostavlja svoja zapažanja.

Mi ćemo ih i nadalje uvrštavati, pa molimo nadležne da ih nastoje zapažati, kako ove iskrene želje za poboljšanjem stanovitih pojava ne bi ostajale glas vapijućega u pustinji...«

Uredništvo.

401. Crkva Sv. Obitelji u Držićevoj ulici postavljena je prema regulacionoj liniji tako osebujno i nelogično, da tvori s njom kut od cca 50° što je učinjeno jamačno zato da bude njena podužna, dakle sporedna strana, paralelna s Dubrovačkom ulicom koja je za koja 60 m dalje i nema sa crkvom zapravo nikakve veze, to manje, što ondje postoji još niz kuća između, koje će biti valjda nadomještene novima kad se ove poruše.

402. Kod parcelacije tzv. Lutrijskog naselja u Paškoj i Murterskoj ul. primijenjen je jedan osobiti trik, koji se imao sastojati u tome što je osnivač učinio prilaze k dvim srednjim redovima vila tako, da se između kuća vanjskih redova prilazi nekakim jedva 2 m širokim nogostupima do svakog para srednjih kuća u koje se onda 1 m širokim ulazima ulazi. Na taj su način došle sve srednje kuće na udaljenost od preko 20 m od ceste, gorivo, pokućstvo kod selenja i sve drugo za kuću mora se na tu daljinu n o s i t i, a površine cesta imade ukupno v i š e, nego kad bi se bila osnovala jedna srednja cesta i kuće postavile u 4 reda na 3 prolazne ceste. Nadajmo se da taj besmisleni moderni stil neće naići na oponašatelje.

403. Pozlata na kipu BDM ispred Prvostolnice na Kaptolu, pjegava je i čini dojam ko da su čitava leđa Svetice pokrpana zakrpama od četverouglastih komadića. Pa ipak je tek jedno desetak godina prošlo, otkad je prigodom Euharističkog kongresa pozlata kipa obnovljena. To ne bi smjelo ni jednog dana tako dulje ostati, a tim manje, što se na 15 m od kipa nalazi radnja pozlatara Katedralske crkve.

404. Nova škola u Rapskoj ulici građena u modernom stilu, naravno na sojenicama ko u doba paleolitsko ili starije kameno, imade osebujnost, što joj se tlocrtna linija svija, valjda da bude paralelna sa jedno 60 m udaljenom regul. linijom predbašće, koju je krivulju gledalac, kad prođe golemu predbašću, već odavna zaboravio! Posljedica te zakrivljenosti jest, da npr. ravnatelj, kad želi inspicirati djecu ili personal na hodniku, zbog zavinutog oblika hodnika n e vidi do kraja, već samo početak hodnika, te mora da se potrudi do na kraj da bi vidio što se tamo događa. Tamo se mogu djeca i sakrivati i nestašluke praviti, a nitko ih sa vratiju zbornice ne vidi!

405. Na Pejačevićevom trgu ispred broja 17 manjka jedno stablo. To bi bilo zgodno nadoknaditi, ali m o r a li baš da bude i opet javorovo?

406. Uz južni rub Krešimirovog perivoja kod Kronfelda nalazi se jedno pravo smetište, koje nakažuje okoliš, lijepo parkiran i gdje ljudi dolaze pod večer na onim klupama udisati svježeg zraka.

407. Ne manje je jedan škandal, što se u vestibilu sreskog suda I, iza onih vječito zabaglamanih dveri, nalazi smetište odnosno depo smeće od cijele zgrade čekajući onđe dok smetlar ne dođe, što biva tjedno dva puta! Tko to nije sam na svoje oči vidjeo i na nos njušio, uvjeren sam da neće povjerovati. Pa ipak jest tako.

408. Otkad je kanal iz Sanatorija Vranešić, kako zaključujemo iz situacije, — sveo svoje izmetine u zapadni ogranak Kraljevačkog potoka, zagađen je isti utoliko da se javnim gradskim perivojem, nedavno otvorenim zapadno od samog Zelengaja, — ne može od zadaha više prolaziti, a sve su ptice-pjevice odanle pobjegle. Ako je to zaista potječuće iz Sanatorija, onda je nehaj ggde liječnika za zdravstvo, a pogotovo i kompetencija nadležnog gradskog Fizikata, koji to nije spriječio, zaista jedan unikum. Caveant consules.

409. Divlje kuće, kojih je prije jedno 10 godina, kad im je banska uprava podijelila naknadni generalni pardon, bilo oko 6000, nikle su od tada tek neslućenim tempom, tako da ih je za ovo desetak godina pridošlo još barem daljnih 14000, pa njihov broj danas dosiže oko 20.000, a u njima stanuje oko 100.000 ljudi. Daljnji im je porast normalan sa oko 1400 godišnje, što odgovara doseljivanju u grad od godišnje cca 7000 osoba, ako se za 5 ljudi računa po jedna divlja kućica. O tom bi problemu valjalo napisati jednu opsežniju radnju, a iziskivalo bi to svestranu tehničko - ekonomsko - socijalnu spremu i energiju, da se konačno ta divlja građevinska djelatnost kanalizira i sanira. Napominjemo tek, da je u najnovije doba pridošla još jedna pojava, koja zabrinjuje: Divlje se kuće obnavljaju, stare se ruše, a na njihova se mjesta grade nove, listom veće i da tako rečem luksuznije. Dokazom, da u toj divljoj izgradnji sada sudjeluju već i ekonomsko situiraniji slojevi. Divlja bi se naselja mogla prema načinu izgradnje, veličini zauzetog po pojedincu zemljišta, te po socijalnoj strukturi stanovništva podijeliti u 4 kategorije. Samo najniže 2 klase mogu se smatrati »nužnim zlom« bar za sad dok pitanje njihove likvidacije nije riješeno. Kod ostale 2 klase, to je većinom prkos ili konjunkturističko spekuliranje. Jer da netko, tko raspolaže sa 3 ili 400 hiljada dinara gotovine, ne bi m o g a o kad bi htio, legalno graditi, — nitko ustvrditi ne može. Primjer: Jošavska ulica. Spada bezuslovno u 1. razred divljih naselja, jer sastoji od samih modernih solidno jedno-, a imade i 4 do 5 dvokatnica, građenih na spekulaciju, sa po 6 stanova, providenih komforom, košto svaki stan u gradu. Uopće se sada starije divlje kuće nadoziđu na kat ili dva kata (Palić npr.), a nove se skoro sve podižu na 1 kat. Imade već lijep broj dvokatnica a sada i trokatnica. Imade ih podignutih i na gradskom zemljištu (Vrbik), odnosno bar djelomice.

410. U ovim je recima već bilo govora o našoj radiostanici, pa smo se zapitali, zašto je ona skoro na posljednjem mjestu po jakosti u Europi? Zašto ne pruža ni u pogledu rasporeda, brzine i promijenljivosti u emisijama, tempu rada, skraćivanju pauzi itd već vječnom TIK-TAK, TIK-TAK? U što ona utroši godišnjih cirka 5 i tri četvrt milijuna dohotka, gdje svatko zna, da kod jednog broja od cca 30.000 pretplatnika koji po teritorijalnoj nadležnosti gravitiraju zagrebačkoj stanici i od kojih svaki plaća godišnje 300 Din, otpada na stanicu tangenta od cca dvije trećine što bi bilo blizu 6 milijuna godišnjeg bruto-prihoda? Za te bi se novce dalo pružiti svojoj publici neprispodobivo više, raznolikije, evropskije.

411. Sa pročelja zgrade druge ženske građanske škole Kraljice Marije otpala je već skoro sva žbuka. Zgrada je gradsko vlasništvo, pa skrećemo pažnju gosp. novoga šefa otsjeka XV na to kako je hora da se taj mort nabaca. I od privatnika se punim pravom traži da svoje zgrade drži bar dolično.

412. U fojeru Velikog kazališta: zašto samo sirota Markizica i naš veliki Fijan u svojim nišama n e m a j u, košto drugi, kamene, već tek bogečke drvene-kištre-podnoške? Tamo se onaj stari ispucani drveni furnir od vrućine radijatora na kom stoje, ljušti poput kebra. Dosta žalosno da se to ostavlja našim dragima.

413. Neke kućne pomoćnice novih palača npr. u Tomašićevoj ulici, a na užas vizavija izlijevaju pače sadržinu noćnih p o s u d a izravno u ispred manzardnog prozora tekući kišni žljeb. Ne znamo sigurno ni da li samo nota bene »malu«?!

414. Imade kuća golemih, dabome bez krova, a la kištro, gdje se stanarima iznajmljuje, tj. kod iznajmljivanja pokazuje tzv. »sušiona rublja« i kao k stanu spadajući akcesorij stvarno iznajmi. Ali gle jada iznenada: ta se komora docnije providi nekakvim podom i posebice kakvoj stranci iznajmi kao soba, a što boge gđe, stanarice rade? Moraju da suše rublje u s a l o n i m a. To je jedan furtimašluk, koji se nebi smjeo tako šareno da tjera.

415. Na automatskom bufetu u Ilici koči se natpis »K r a p f e n i!!«, što je neliјep prevod naše riječi Pokladnjaci ilit uštipci.

416. Podnožje lijepoga Don Frana iza Knjižnice oblijepljeno je već mjesecima nekakim izbornim, pa još k tome Milančetovim plakatima: »birajte samo . . .« To nije ukusno. Uopće niti pijetetno. Imade i drugdje podosta mjesta za plakate lijepiti. U opće se plaća i taksa, a tu Don Frane sigurno naplatio nije. Zbilja strašno.

417. U interesantnoj izložbi italijanske knjige, kojoj inače svaka čast, vidjeli smo npr. u monumentalnom djelu »Enciclopedia italiana« medju ostalim kod članka Beograd, gdje uz Terazije, Kalemegdan itd imade i lijepa snimka a ispod nje veli: »Vista della cattedrale ortodossa di Belgrado«, a šta se na slici vidi? Pogled sa naše Promenade na Dolac sa Sv. Marijom i naš Kaptol s Prvostolnim Sv. Kraljem. Malo nezgodna omaška, pa bi zvani trebali da nastoje da dođe neki umetak, ispravak, u novo izdanje. Jer napokon mora i izdavaču biti do toga, da mu bude djelo, inače tako krasno i golemo, i činjenički stvarno.

418. Netko me je zapitao: Kamo su dospjele prekrasne one barokne kovane rešetke sa prizemnih prozora palače Oršić-Rauch, sada Pretsjedništvo gradske općine. One davahu karakteristiku palači pa i cijeloj ulici. To je bilo sasma originalan, stari rad našeg obrtnika iz 18. vijeka. Nota bene bile su kod zazidanih otvora bivše pošte iza njenog iseljenja iz zgrade, ponajprije d o b r o kopirane i postavljene, a zatim najednoć sve zajedno stare i nove bačene.

419. Pročelje nove zgrade u Lorkovićevoj ulici nasuprot novogradnji Radiše, oštećeno je te kolači žbuke opadaju, dok ne panu nekome na glavu.

420. Tvrtkova se ulica imade da spoji sa Kružičićevom vis à vis grad. tržnice za istočni grad. Bene. Ali nije pravo da oni betonski stupci tamo stoje pomiješani s tržnim kolicama, za koje ipak u velikom dvorištu tržnice imade izobilja mjesta. U ostalom: zašto je taj potreban saobraćajni spoj, gdje će se graditi 5-terokatnice, osnovan samo sa cca 4 m širine? Kad budu pokućstvena kola kod seobe tamo gdjegod stajala, neće se moći nitko maknuti.

421. Onaj strmi obronak gričkog brda između br 2 Miletićeve ulice i Medvedgradske iza onih izvijesnih kuća koje se u svoje vrijeme u pristojnom društvu nije smjelo spomenuti, no dosta o tom, to je samo pobliža oznaka mjesta, — pruža sliku doista tako žalosnu i baš strašnu, da bi bilo skrajnje vrijeme da se bar u najmanju ruku nekako dotjera, uredi. Služi prije svega kao smetište, bezbroj porazbacanih otpadaka, papira, staklovlja, lima i drugog gada, ozlojeđuje prolazniku, koji primjerice želi da promatra prekrasan vidik na Katedralu i Šalatu s Švabinbrijegom, na koje je upravo odanle divan pogled, svaki boravak. Oni ostaci nekoć ubavog gajića, pojedina okljaštrena

stabla što beznadno strše u nebo, ona šikara najgore vrsti, neograđena, zapuštena, rječito govore o našem nehatu, nekulturi i toleranciji ali u lošem smislu. Kladili bismo se da jedan od mjerodavnih nije još onamo zabasao, jer smo stalni da bi se n e š t o ipak bilo poduzelo protiv ove sramotne ljage na licu našeg grada koji slovi kao kulturan.

422. Uvijek sam si stavljao pitanje: Kako to da se oni tramvajski pašažeri, npr malko postarije, recimo korpulentne dame itd, kojima treba po 5 sekundi da siđu s kola, vazda postavljaju na prednjoj platformi već unaprijed, prije dolaska na stanicu gdje žele saći, zakrčivši izlaz, tako da drugi koji skaču brzo i okretno, ili čak koji navikli, — prem je zapravo opasno i zabranjeno, ali šta ćemo, mladost ludost, — da skaču s koliju još prije no što su posvema stala, moraju da nestrpljivo čekaju dok su se odnosni više-manje opsežni korpusi »istovarili« što no bi reko naš čovjek. Zar ne bi bilo u obostranom interesu da propuste prije ona hitre na izlaz?

423. Vidjeli smo kako si je jedan gospodin vozeći se tramvajem, na onom točku za kočenje, kojih imade kako je poznato dva, tj po jedan na svakoj platformi kola, zamrljao novo odijelo, jer je osovina kotača bilo kolomazom ili sličnim mazivom podmazana. A šta sad?!

424. Kad bi bilo više koliju, odnosno da se na prugama gdje to još nije slučaj, uvedu prikolice, dobitak bi Štedione bio veći, jer se ne bi događalo košto sad u pravilu, kad nahrupi mnoštvo putnika u stanovite dobe dana, da se trećina ljudi vozi džabe, budući da kondukter, pa još u onoj kutiji sardina, stvarno nije kadar da ljudima nadijeli karte, a navlastito ne onima koji se voze tek 2—3 stanice.

L I S T A K

IZ STAROGA ZAGREBA

TUŽBA NA BLATO U ILICI. Moglo bi se ustvrditi, da je riječ »blato na ulici« u Zagrebu uvijek savremena. To smo vidili prije prošlogodišnjeg Božića kad je nakon zime i snijega popuhnuo jugo. Od blata i takozvane »juhe« na zagrebačkim ulicama, jedva se je moglo prolaziti. A kako je bilo tekar na našoj periferiji., tamo se od blata u opće nije moglo prolaziti.

Međutim naša svrha nije da to vječno zagrebačko blato predbacujemo današnjoj Gradskoj upravi. Uvjereni smo, da se sve moguće čini da bude što manje blata. Kritiku o tom vrše zagrebački dnevni listovi, kojih je zadaća da prate današnjicu. Mi ćemo naše čitatelje zabaviti sa zagrebačkim blatom iz starih vremena. I mi stariji Zagrebčani dobro se sjećamo, kako su naše ulice izgledale prije kojih 30—40 i više godina poslije kiše i snježne mećave.

Nekad dobro poznati zagrebački građanin Mijo Krešić u svojoj »Autobiografiji« opisuje stanje zagrebačkih ulica god. 1833. On piše da je iza kiše blata bilo dosta i u Ilici i na Harmici. Gradski uznici postrugali su blato i zagrnuli ga na kupe. Postrugano blato nije nitko odvezao. S njim je obračunalo sunce, koje ga pretvorilo u prašinu, a vjetar i kola pobrinuli su se da ga izsušenog opet raznesu po ulicama. Kod prve kiše opet isto blato i sva ostala procedura.

U starom Gradskom arhivu našli smo predstavku stanovnika Ilice iz godine 1795, u kojoj »Plemeniti Magistratus« mole da se ulica »Vilicza« popravi i od neprohodnog blata očisti. Radi zanimivosti sadržaja predstavke donašamo ju doslovno kako je sastavljena:

»Plemeniti Magistratus!

Pokehdob zbog zlochestoche puta chesz vuliczu nassu vilicza zvanu pelajuchega, nato dossli jessmo, da niti detcza al Diaki vu skolu, niti Drusina na piacz ali vu czirkvu, niti mi izti Goszpodari kam po Varassu prez gruztenija, y velikoga gasenija blata prejti

moremo, ali pako gdo k nam dojti hoche, koisze na spomenuti put y leseche vu vilicze blato nebi lyutil.

Od kuda pritruczani jessmo Plemenitomu Magistratssu napervo posztaviti, da vu spomenutoj vulicze recheni put, koi je tak zlochest, ar 1-ich (prvich) spomenuti put je maltarssky put, koisse najvisse chesz leto dere y najmenye popravla, akoprem obilen szvojega Zdersavanya Fundus ima, da vre Zdavna y najpervich pri Varassu potaraczan bibil mogel biti. 2-och (drugoch) da ovo ossebujna y jedina je vulicza szeloga Varassa, po koje najvisse sztranjzki lyudi y Goszpoda, kola y kuchie, blago, sitek, derva, szeno y oztalo terstvo chezz Zagreb prehadyaju y vu Varass dojdu, dapache 3-och (tretich) prez ovu vulicze nit varaschan, koj na szvoje iz van imano dersanye poiti, niti pako zvan Varaschan vu Varass dojti nemore, onda naj potrebnessa tekaj ova Vulicha pri Varassu rachunasze, po kojoj drugach o szuhom putu Varaschani zvekssinum sprehajatisze, y friskoga zraka prijemati jesu navadni, ter vendar tak zlochestoga vsze zmirom ima puta, da bersebi y kuliko desgya opadne vze nikud kam pred blatom pressicze po vulicze nemoguche prejti, dasze vszaki chlovek, kakti nemo marsse po nyem iduch nebi zgazil. Kaj za szegurno nit vu jednom naj priprosztessem szelu, kak ovde vu sztojnom Horvaszkoga orsaga Varassu najtisze hoche, da vu pripre-cheny u zlochesstoga kolnoga puta, lyudi pessichkoga ogibussa poszeb, ali szteze zasze po strane nebi imali.

Zbog kojega pomenkanya puta ochito je: da mi na ovoj maltarszkoj vuliczi hise imajuchi sztanovniki Varassza, ne szamo dobroga puta vre od negda zdavna selimo, nego vnogo versstne takaj otud dohagyajuche kvare terpimo; 1-ich czena vriednosztj nasseh hiss poleg thoga gine, da nije sztranjzky lyudi zbog blata besin y drugimasze ogibke, 2-ich da kerchme sztoje, chinssi Hissarie prepadaju, mestria y terstvo manguje, na Foringesze trossi, izti onda nachin zderssavanya nassega Sivlenya namsze potom krati, da nikomu ni prilichno k nasem hisam zbog zlochessztoga puta y velikoga blata dojti, niti pako nikam moremo, prez velike szile z doma pojti, da nebi vsze jednako zvoli y z konji blata dilem po vulicze gaziti morali.

Zato onda, kak takajsse, da mi ovde vu ove vulicze terhe obchinszke kvarterenya szoldatov najvisze podnassamo veliku stibru od hiss u y gruntov nasseg plachamo, dosztojno Plemenitomu magistratu oglassujemosze, pod chijum szkerbjum y ravnanyem oviszi zlocheszti maltarszki put nahaja sze, da zbog potreboche nasse y vsze okolicze yz zrecheneh malo prede zadovolneh Zrokov Plemeniti Magistratus nam spomenuti put, kak bersse poleg moguchnossti szvoje popraviti bi vchinil, nitisze visse vech szprichaval, da to vezda nemre biti, ar zakaj ni vchineno onda, kad je moglo biti, moresze pako y szada blato po varaskeh kmeteh y szusneh (uznicima) na kraj odmetati, ter puticzi vuz hise na ov y on kraj dilem po vuliczi podichi, grabe posznassiti, y put po vilicze proti Varassu y harmiche oszussiti. Anda more nekaj biti, doklamsze bude moglo bolye vchiniti. Kaj vendar ako ne bude nikak vchineno, zadersavamoszi put pravicze na dalye izkati, ter chekajuchi odluchka osstajemo.

Sztanovniki szlobodnoga Kraljevszkoga Varassa Zagreba iz Vilicze.«

Slijede potpisi iličkih građana:

Grof Erdödy Šandor, Juraj Luketich, Janus Szmendrovich, Tomas Brezovachky, Petar Kulmiczer kollar, Michael Bacher postolar, Jozef Reitter, Katarina Dombadovecz, Baricza Persich na mesto svojega tovarussa, Mathias Czvetković gumbar, Lucilia Reiter vorhaubt Postmeisterin, (uz potpis napisala je ovu primjedbu: »Auch das ganze Publicum leidet sehr darunter nachdem der Weg auf die Post gruntloss ist«.) Nadalje su potpisali Mihal Vitanz, Šimun Habiancihuch, Juraj Staressinich remenar,

Mihaly Turkovich aliter Felijan kovač, Josef Miksich szaller, Ferenz Smolecz krznar, Mathia Staiduhar remenar, Ivan Lukenich remenar, Jozef Pomer, Peter Tomich, Jovan Štova[1]) trgovac i tutor tadanje pravoslavne crkve napisao je ovu primjetbu: »Niti mi vu nassu czirkvu ne moremo pres blatom iti«. Za gospodičnu Ivanu Kantily podpisao je gradski sudac Nikola Babochay. Gradski župnik Ladislav Babochay[2]) uz potpis izjavlja u latinskom jeziku da radi blata ne može vršiti dušobrižničke poslove kod stanovnika Ilice.

Predstavka stanovnika Ilice iznešena je na sjednicu Gradskog magistrata 18 prosinca 1795 § 4. pod naslovom »De villa Illicza repurganda et reparanda« (Očišćenje i popravak ulice Ilica). Toj sjednici predsjedao je gradski sudac Nikola Babochay a prisustvovali su: gradski konzul Stefan Mlinarić, kapetan Nikola Šoštarić; senatori: Gjuro Igerčić, Josip Špišić i Franjo Maczan, bilježnik Pavao Gorup i fiškal Pavao Špišić.

Iz sjedničkog zapisnika vidimo da je najprije pročitana molba stanovnika Ilice. Magistrat je odlučio da se put Ilica ne može odmah popraviti jer tome priječi trajna zima. Gradskom konzulu Mlinariću naloženo je, da pomoću gradskih i županijskih uznika uz običajnu naplatu dade blato na kupove iztrugati, a zatim postepeno sa allodijalnim (marovskim) konjima i volovima izvesti. Zapaženo je da nekoji stanovnici uzduž puta Ilice grabe kraj svojih kuća, koje su troškom grada iskopane, ne čiste već ih dapače pune stajaćom vodom. Na taj način se voda za kišnog vremena razlijeva po ulici, umjesto da otiče.

220 stoji upisano da je Ladislav Babočaj kao gradski župnik službovao kroz 4 godine i 3 mjeseca. Sahranjen je u kripti crkve Sv. Marka.

Gradskom konzulu je naloženo da po najmljenim Kranjcima dade očistiti ulične grabe. Isto tako ima konzul naročitu dužnost građane i stanovnike Ilice: Jovana Štovu kao skrbnika pravoslavne crkve, Mihajla Turkovića kovača, Jurja Starešinčića remenara i Josipa Pomera klobučara, strogo opomenuti po gradskom kancelisti da ulične grabe pred pravoslavnom crkvom, a oni ostali pred svojim kućama očiste. Ako spomenuti građani nebi to izvršili, grad će ove grabe dati urediti. Trošak toga posla ima gradski konzul točno zabilježiti i od nemarnih građana ga odmah utjerati.

Kako se je ta »blatna dogodovština« svršila ne razabire se iz daljnjih sjednica gradskog magistrata god. 1795. Vjerojatno da su ilički građani zaključak magistrata izvršili.

I v a n U l č n i k.

---

[1]) U članku »150-godišnjica Srba u Zagrebu« od profesora D. Vitković, otisnutog u kalendaru »Sv. Sava« za god. 1930, navedeno je, da je godine 1785 u varoškoj jurisdikciji u Zagrebu bilo osam pravoslavnih obitelji. Među tima nalazio se i Jovan Štova sa ženom Marijom rođenom Janković i tri sluge.

U članku: »Parohijska crkva u Zagrebu« od profesora D. Vitkovića, otisnutog u kalendaru »Sv. Sava« god. 1931, priopćeno je, da je trgovac Jovan Štova godine 1794 zastupao Općinu Grčko-katoličkih građana« kod kupa kapele Sv. Margarete u Ilici, zajedno sa gradskom zgradom. Sve to je Gradska općina prodala za 4000 for. Ova kupo-prodaja proglašena je na sjednici Gradskog Magistrata 11. veljače 1794 pod toč. 4.

Kapela Sv. Margarete je odmah po kupu uređena za pravoslavnu crkvu: »Preobraženje Gospodina«. Kao takova bila je u upotrebi sve do 1865. Na skupštini Pravoslavne crkvene općine, održane u magistratskoj vijećnici 26 prosinca 1864 zaključena je gradnja nove pravoslavne crkve, koja i danas postoji. Među prisutnima je odmah za gradnju crkve sabrano 3000 for. »Agramer Zeitung od 9 svibnja 1865 javlja, da je porušenje stare i građenje nove crkve započelo i da napreduje. 15 svibnja 1866 stavljen je na toranj pozlaćeni križ.

God. 1795 na 17 prosinca sastavio je Josip Szacherich popis zagrebačkih trgovaca. Među ostalima dolazi upisan trgovac Ivan Štova. Ovaj popis proglašen je na sjednici Gradskog magistrata 18 prosinca 1795 § 6.

Na 2 listopada 1797 kupio je Štova od trgovca Petra Mraovića zidanu kuću za 5000 for. Ova kuća stajala je u Ilici u blizini pravoslavne crkve.

Jovan Štova umro je 28 travnja 1803 u 64 godini. Njegova supruga Marija umrla je 12 travnja 1797 u 40 godini.

[2]) L a d i s l a v B a b o č a j bio je prije nadarbenikom Sv. Ivana. Župnikom Sv. Marka postao je 5 studenoga 1793. Umro je 7 veljače 1798 u 33 godini (Janko Barle: »Povijest župe Sv. Marka«).

U matici mrtvih župe Sv. Marka na strani

Izdavač »Društvo Zagrepčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. senator, Solovljeva ul. br. 16. — Uredništvo i uprava Ilica br. 28/II. kat. Tel. 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. br. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta 47. — Za oglasni dio odgovara Lukac Ivan, Padovčeva ul. br. 9.

Ono,
što kanite
kupiti
dobit ćete
kod:

Kastner i Öhler
Zagreb

u većem izboru i jeftinije

»CROATIA«

OSIGURAVAJUĆA ZADRUGA

utemeljena god. 1884. po općini slob. i kralj. glavnog grada Zagreba **je naš odlično fundirani najstariji hrvatski osiguravajući zavod te prema tomu dio naše**

DOMAĆE NARODNE PRIVREDE.

»CROATIA« je do sada isplatila svojim osiguranicima na raznim odštetninama i osiguranim glavnicama

preko 260 milijuna dinara

i time spasila i nadoknadila toliku vrijednost našeg narodnog imetka od propasti.

SKLAPAJTE SVE VRSTI OSIGURANJA KOD »CROATIE«.

Osiguranjem kod »CROATIE« zaštićujemo se, jačamo svoje narodno gospodarstvo, a gospodarska jakost je najsigurniji temelj za napredak hrvatskog naroda.

MIRKO KOŠČAK

TRGOVINA ŠPECERAJA I DELIKATESA
ZAGREB
Boškovićeva 26 = Tel. 56-04
Preporučuje se društvenim članovima.

Štamparija = knjigovežnica = cinkografija

GRAFIKA ZAGREB

GUNDULIĆEVA UL. 24 = TELEFON BR. 3777
Izradjuje najsolidnije, najbrže te najmodernije sve vrsti tiskarshih radnja kao knjige, brošure, kataloge, časopise a specijalno sve tiskanice za banke, industrije, oblasti, trgovce, obrtnike itd.

U T E M E L J E N O 1 9 0 0.

JULIO DEUTSCH

Z A G R E B
MIRAMARSKA CESTA 20
TELEFONI: 22-855 i 22-856
Najpovoljnije nabavno vrelo za sav građevni materijal.

HRVATSKA INDUSTRIJA KATRANA D. D.

RADNIČKA CESTA 29. ZAGREB TELEFON BROJ 5364
Izvadja asfaltiranje cesta, trotoara, dvorišta, kućnih ulaza i t. d. uz najjeftinije cijene.

Kupujte samo kod naših oglašivača!



Likeri Pokorny

Kućni i uredski namještaj i građevna stolarija najbolje i najjeftinije kod tt.

BOTHE i EHRMANN

Savska c. 31 **ZAGREB** Telef. 31-14

OTPREMNIČKO PODUZEĆE

ELIAŠ i LAH

vlasnik Ivan Rađej
obavlja sve u tu struku zasjecajuće poslove
ZAGREB, Nikolićeva 10 = Tel. 22-405
Skladište tel. br. 22-404

Union

ČOKOLADA
KAKAO
BONBONI

Utemeljeno 1894. TEHNIČKA RADNJA Utemeljeno 1894.

IGN. DEUTSCH I BRAT

TELEFON 42-86 ZAGREB MASARYKOVA 20
Sve tehničke potrebštine za ***industriju, obrt, gradjevnu ind., poljoprivredu, hoteljerstvo i kućanstvo.*** — Specijalni odio za **pumpe** za svaku potrebu.
TRAŽITE PONUDE